

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA

**TAARIFA YA UCHAMBUZI WA MAJIBU
YA WATAHINIWA KATIKA MTIHANI WA
KIDATO CHA NNE (CSEE) 2021**

KISWAHILI

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA

**TAARIFA YA UCHAMBUZI WA MAJIBU
YA WATAHINIWA KATIKA MTIHANI WA
KIDATO CHA NNE
(CSEE) 2021**

021 KISWAHILI

Kimechapishwa na:
Baraza la Mitihani la Tanzania,
S.L.P. 2624,
Dar es Salaam,Tanzania.

© Baraza la Mitihani la Tanzania, 2022

Haki zote zimehifadhiwa.

YALIYOMO

DIBAJI.....	iv
1.0 UTANGULIZI	1
2.0 TATHMINI KWA KILA SWALI.....	2
2.1 SEHEMU A: MASWALI YA KUCHAGUA NA KUOANISHA.....	2
2.1.1 Swalii la 1: Kuchagua.....	2
2.1.2 Swalii la 2: Kuoanisha.....	11
2.2 SEHEMU B: MASWALI YA MAJIBU MAFUPI.....	14
2.2.1 Swalii la 3: Mjengo wa Tungo	15
2.2.2 Swalii la 4: Kukua na Kuenea kwa Kiswahili Baada ya Uhuru	18
2.2.3 Swalii la 5: Utata katika Mawasiliano.....	21
2.2.4 Swalii la 6: Matumizi ya Kamusi	24
2.2.5 Swalii la 7: Ufahamu	28
2.2.6 Swalii la 8: Uandishi wa Barua Rasmi	33
2.3 SEHEMU C: MASWALI YA MAJIBU MAREFU	37
2.3.1 Swalii la 9: Dhima ya Fasihi	37
2.3.2 Swalii la 10: Uhakiki wa Ushairi.....	42
2.3.3 Swalii la 11: Uhakiki wa Riwaya	47
2.3.4 Swalii la 12: Uhakiki wa Tamthiliya.....	54
3.0 UCHAMBUZI WA UFAULU WA WATAHINIWA KATIKA MADA	61
4.0 HITIMISHO	62
5.0 MAONI NA MAPENDEKEZO	63
VIAMBATISHO	65
KIAMBATISHO A: UFAULU WA WATAHINIWA KATIKA MADA MWAKA 2021	65
KIAMBATISHO B: ULINGANIFU WA UFAULU KATIKA MADA MWAKA 2020 NA 2021	67

DIBAJI

Taarifa ya “Uchambuzi wa Majibu ya Watahiniwa katika Mtihani wa Kuhitimu Kidato cha Nne mwaka 2021” kwa somo la Kiswahili, imeandaliwa ili kutoa mrejesho kwa wanafunzi, walimu, watunga sera, wakuza mitaala na wadau mbalimbali wa elimu. Taarifa hii inalenga kutathmini muhtasari wa Kidato cha Kwanza hadi cha Nne ili kuonesha mafanikio ya mfumo wa elimu hususani katika mchakato mzima wa ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili. Kimsingi, majibu ya watahiniwa ni kiashiria dhahiri kuwa mfumo wa elimu uliweza au ulishindwa kuwapa elimu watahiniwa katika elimu ya Sekondari kuanzia Kidato cha Kwanza hadi cha Nne.

Kiwango cha ufaulu wa watahiniwa katika somo la Kiswahili kwa mtihani wa Kidato cha Nne mwaka 2021 kilikuwa kizuri ambapo watahiniwa 463,232 sawa na asilimia 95.58 walifaalu. Ufaulu huu ulikuwa ni wa juu kwa asilimia 0.75 ikilinganishwa na mwaka 2020 ambapo watahiniwa 413,066 sawa na asilimia 94.83 walifaalu. Baadhi ya sababu zilizowafanya watahiniwa wengi kufanya vizuri au kwa kiwango cha wastani ni pamoja na kuwa na uelewa wa mada nyingi zilizotahiniwa, kuelewa matakwa ya swali na kujieleza kwa kutumia lugha fasaha ya Kiswahili.

Aidha, baadhi ya sababu zilizowafanya watahiniwa wachache kupata alama hafifu ni pamoja na kutokuelewa matakwa ya swali, uwezo mdogo wa kujieleza kwa lugha fasaha ya Kiswahili na kutokuelewa dhana zinazohusiana na somo la Kiswahili.

Taarifa hii itawawezesha viongozi wa elimu, viongozi wa shule, walimu, wanafunzi na wadau wengine wa elimu kupata mbinu mwafaka katika kuboresha elimu kwa ujumla na hivyo kuongeza ufaulu katika mitihani ijayo inayotolewa na Baraza la Mitihani la Tanzania.

Mwisho, Baraza la Mitihani linapenda kutoa shukrani za dhati kwa wachambuzi wa data na wote walioshiriki katika mchakato wa uandishi wa taarifa hii.

Dkt. Charles Msonde
KAIMU KATIBU MTENDAJI

1.0 UTANGULIZI

Taarifa hii inachambua viwango vya ufaulu wa watahiniwa katika mtihani wa Kidato cha Nne mwaka 2021 kwa somo la Kiswahili. Mtihani huu ulikuwa na jumla ya maswali 12 yaliyogawanyika katika sehemu A, B na C kutoka katika mada za *Ufahamu*, *Matumizi ya Sarufi*, *Utumizi wa Lugha*, *Uandishi*, *Maendeleo ya Kiswahili*, pamoja na *Fasihi*. Watahiniwa walitakiwa kujibu maswali yote katika sehemu A na B na maswali matatu (3) kutoka sehemu C.

Viwango vya ufaulu wa watahiniwa vilipangwa katika madaraja mbalimbali ya ufaulu ambapo daraja A hadi D yalitumika kuwakilisha asilimia ya ufaulu wa watahiniwa waliopata alama 30 na zaidi. Aidha, daraja F limetumiwa kuwakilisha asilimia ya ufaulu wa watahiniwa waliofeli yaani waliopata alama chini ya 30. Jedwali Na. 1 linaonesha ulinganifu wa ufaulu wa watahiniwa kwa kila daraja kwa mwaka 2020 na 2021.

Jedwali Na. 1: Ufaulu wa Watahiniwa kwa kila Daraja

Mwaka	Waliofanya	Waliofaulu (%)	Gredi za Ufaulu (%)				Waliofeli (%)
			A	B	C	D	
2020	463,232	94.83	5.1	17.4	54.2	18.2	5.1
2021	487,475	95.58	3.9	16.7	53.4	21.5	4.3

Katika **Jedwali Na. 1**, takwimu zinaonesha kuwa asilimia ya ufaulu wa watahiniwa katika madaraja kwa mwaka 2021 ilipungua katika daraja A, B, na C na kuongezeka katika daraja D. Hata hivyo, daraja la chini la ufaulu (F) lilipungua kwa asilimia 0.8 ikilinganishwa na asilimia 5.1 ya watahiniwa waliopata daraja hilo kwa mwaka 2020 wakati mwaka 2021 walikuwa asilimia 4.3.

Uchambuzi umefanyika ili kubainisha jinsi maswali yalivyoyjibwa, namna yalivyopaswa kujibiwa na changamoto zilizojitokeza. Wakati wa uchambuzi viwango vitatu vya ufaulu ambavyo ni *vizuri*, *wastani* na *hafifu* vilizingatiwa. Kiwango kizuri cha ufaulu ni alama 65 hadi 100, wastani alama 30 hadi 64 na kiwango hafifu alama 0 hadi 29. Aidha, chati na majedwali mbalimbali yanmetumika kufafanua viwango vya ufaulu ambapo katika kila chati, rangi

nyekundu inawakilisha ufaulu hafifu, njano ufaulu wa wastani na kijani ufaulu mzuri. Hata hivyo, sampuli za majibu ya watahiniwa zimeambatanishwa katika kila swali ili kudhihirisha maelezo ya uchambuzi.

Kwa ujumla, uchambuzi huu unalenga kuimarisha ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili kwa walimu, wanafunzi na wadau wengine wa elimu ili kuimarisha viwango vya ufaulu katika mitihani ijayo.

2.0 TATHMINI KWA KILA SWALI

Sehemu hii inafanya uchambuzi wa kina wa kila swali na majibu yaliyotolewa na watahiniwa kwa kuonesha maswali yaliyofanyika kwa kiwango kizuri, cha wastani na yale yaliyofanyika kwa kiwango hafifu. Aidha, sababu za ufaulu wa watahiniwa zimeelezwa bayana kwa kila swali.

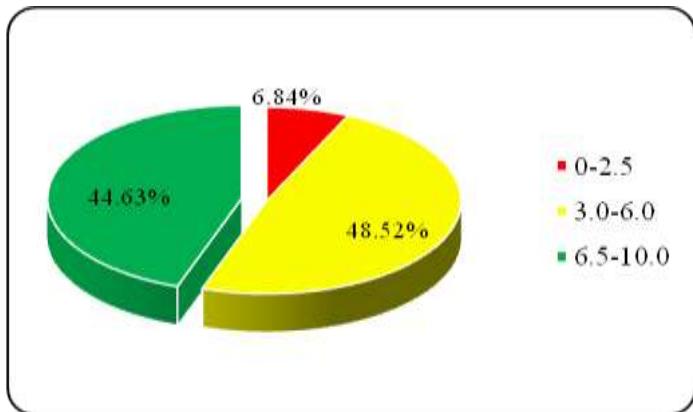
2.1 SEHEMU A: MASWALI YA KUCHAGUA NA KUOANISHA

Sehemu hii ilikuwa na maswali mawili (2) ambapo swali la 1 ilikuwa la kuchagua lililokuwa na vipengele kumi (10) na swali la 2 ilikuwa la kuoanisha maelezo na dhana katika orodha A na B. Swali hili ilikuwa na jumla ya alama 15.

2.1.1 Swali la 1: Kuchagua

Swali hili lililenga kupima uwezo wa mtahiniwa wa kuelewa dhana mbalimbali zinazohusu mada anuwai za somo la Kiswahili. Swali lilihusu mada ya *Aina za Maneno, Mawasiliano na Utumizi wa Lugha, Uundaji wa Maneno, Mjengo wa Tungo na Uhakiki/Uhifadhi wa Kazi za Fasihi Simulizi*. Katika swali hili mtahiniwa alitakiwa kuchagua herufi ya jibu sahihi kutoka katika machaguo matano (A - E) kwa kila kipengele.

Swali hili lilijibowi na watahiniwa 487,474 (99.99%) kati ya watahiniwa 487,475 waliofanya mtihani. Swali hili ilikuwa mionganoni mwa maswali yaliyojibowi vizuri zaidi ambapo watahiniwa wengi (454,112) sawa na asilimia 93.16 walifaulu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Chati Na. 1 inaonesha viwango vya ufaulu wa watahiniwa kwa asilimia.

Chati Na. 1: Ufaulu wa Watahiniwa katika Swali la 1

Katika Chati Na. 1, watahiniwa 33,375 (6.85%) walipata alama hafifu 0 hadi 2.5, watahiniwa 236,536 (48.52%) walifaalu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 3 hadi 6 na watahiniwa 217,576 (44.63%) walifaalu vizuri kwa kupata alama 6.5 hadi 10.

Uchambuzi wa majibu ya watahiniwa katika vipengele vingi unaonesha kuwa, asilimia 48.52 ya watahiniwa walifaalu kwa kiwango cha wastani kutokana na kutokuwa na uelewa wa kutosha kuhusu dhana zilizotahiniwa kwa baadhi ya vipengele. Watahiniwa hao walimudu kuchagua herufi ya jibu sahihi katika vipengele 3 - 6 na kupata alama za wastani.

Aidha, watahiniwa wengine (217, 576) sawa na asilimia 44.63 walijibu vizuri swali hili kwa kuwa walikuwa na umahiri wa dhana zilizotahiniwa katika mada husika. Kwa ujumla, watahiniwa hao waliweza kujibu vipengele vingi vya swali hili, kwa kuchagua herufi yenye jibu sahihi. Kielelezo Na. 1.1 kinaonesha sampuli ya majibu ya mwanafunzi aliyweweza kuchagua majibu sahihi katika vipengele (i - x) na kupata alama zote 10.

i	ii	iii	iv	v	vi	vii	viii	ix	x
E	B	D	B	C	B	E	A	C	C

Kielelezo Na. 1.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 1.

Katika Kielelezo Na.1.1, mtahiniwa aliweza kuchagua herufi za majibu sahihi kutokana na kuwa na uelewa wa dhana mbalimbali za mada zilizotahiniwa katika swali hili.

Hata hivyo, watahiniwa wachache (33, 375) sawa na asilimia 6.85 waliojibu swali hili walichagua majibu yasiyo sahihi katika vipengele vingi, hivyo kupata alama hafifu. Baadhi yao, walionesha kutokuelewa vyema dhana zilizotahiniwa katika swali hili. Uchambuzi zaidi kuhusu namna watahiniwa walivyojibu vipengele mbalimbali vya swali hili umefafanuliwa kama ifuatavyo:

- (i) Ipi ni seti sahihi ya vipera vya semi?
- A Methali, mizungu na maghani.
 - B Soga, nyimbo na nahau.
 - C Misemo, mafumbo na vigano.
 - D Mafumbo, soga na maghani.
 - E Nahau, vitendawili na mizungu.

Swali hili lilitoka katika mada ndogo ya *Ufafanuzi wa Tanzu za Fasihi Simulizi* na lililenga kupima maarifa ya mtahiniwa katika kutambua vipera vya tanzu za fasihi simulizi. Watahiniwa waliojibu vizuri swali hili walichagua herufi *E Nahau, vitendawili na mizungu*, ambayo ni seti sahihi ya vipera vya semi. Watahiniwa hao walikuwa na maarifa ya kutosha kuhusu vipera vya semi (utanzu wa fasihi simulizi).

Kwa upande mwingine, baadhi ya watahiniwa walioshindwa kuchagua jibu sahihi katika kipengele hiki walikosa maarifa ya kutosha kuhusu vipera vya semi na hivyo kuchagua vipotoshi A *Methali, mizungu na maghani* B *Soga, nyimbo na nahau*, C *Misemo, mafumbo na vigano* na D *Mafumbo, soga na maghani*. Uchaguzi wa kipotoshi A unaonesha kuwa watahiniwa hawakuwa na uelewa wa *maghani* ambacho ni kipera cha ushairi. Uchaguzi wa kipotoshi B ulitokana na watahiniwa kukosa maarifa kuhusu *soga* na *nyimbo* ambavyo ni vipera vya hadithi na ushairi mtawalia. Uchaguzi wa kipotoshi C unadhihirisha kuwa watahiniwa hawakuelewa kwamba *vigano* ni kipera cha hadithi. Pia, uchaguzi wa kipotoshi D ulitokana

na watahiniwa kushindwa kubaini kuwa *soga* na *maghani* sio vipera vya semi.

(ii) Dhima kuu ya misimu katika lugha ni ipi?

- A Kuunda mizizi ya maneno.
- B Kuficha jambo kwa wasiohusika.
- C Kuongeza ukali wa maneno.
- D Kutambulisha aina za maneno.
- E Kupatanisha maneno.

Swali hili lilitoka katika mada ya *Utumizi wa Lugha* na lililenga kupima umahiri wa mtahiniwa kuhusu dhima kuu ya misimu katika lugha. Watahiniwa waliojibu vizuri kipengele hiki walichagua herufi *B Kuficha jambo kwa wasiohusika*. Watahiniwa hao walikuwa na maarifa ya kutosha kuhusu dhima ya misimu katika lugha.

Kwa upande mwingine, watahiniwa waliofanya vibaya katika kipengele hiki walikosa maarifa kuhusu dhima ya misimu na hivyo kuchagua vipotoshi A *Kuunda mizizi ya maneno*, C *Kuongeza ukali wa maneno*, D *Kutambulisha aina za maneno* na E *Kupatanisha maneno*. Uchaguzi wa kipotoshi A unaonesha kuwa watahiniwa hawakutambua kuwa dhana hiyo ilihu sarufi katika kipengele cha uundaji wa maneno. Uchaguzi wa kipotoshi C unaonesha kuwa watahiniwa walishindwa kubaini kwamba dhana hiyo inapingana na dhima halisi za misimu. Uchaguzi wa kipotoshi D ultokana na watahiniwa kukosa maarifa kuwa dhana hiyo ilihu sarufi katika kipengele cha aina za maneno ambacho hakina uhusiano na dhima ya misimu katika matumizi wa lugha. Aidha, uchaguzi wa kipotoshi E ultokana na watahiniwa kutokutambua kuwa kipengele hicho kilihu upatanisho wa kisarufi katika miundo ya tungo.

(iii) Bainisha sentensi yenye muundo wa *kiwakilishi+kirai vumishi+kitenzi kikuu+kirai nomino*:

- A Sisi sote tulicheza vizuri sana.
- B Mimi na yeze hatuelewani hata kidogo.
- C Wao hawataki tuimbe nyimbo zetu.
- D Wale wote wanapenda muziki.

E Ninyi nyote tunawapenda sana.

Swali hili lilitoka katika mada ndogo ya *Mjengo wa Tungo* na lililenga kupima uwezo wa mtahiniwa wa kuunda tungo na kubaini sentensi yenye vijenzi alivyopewa. Watahiniwa waliokuwa na umahiri huo walichagua jibu sahihi D *Wale wote wanapenda muziki*. Watahiniwa hao walikuwa na maarifa ya kutosha kuhusu vipashio vya kimuundo katika sentensi za Kiswahili.

Kwa upande wa watahiniwa walioshindwa kujibu kipengele hiki walikosa maarifa kuhusu vijenzi vya tungo walivyopewa, hivyo kuchagua vipotoshi A *Sisi sote tulicheza vizuri sana*, B *Mimi na yeye hatuelewani hata kidogo*, C *Wao hawataki tuimbe nyimbo zetu* na E *Ninyi nyote tunawapenda sana*. Uchaguzi wa vipotoshi A, B na E unaonesha kuwa watahiniwa hawakutambua kuwa vijenzi *vizuri sana, hata kidogo na sana* mtawalia ni virai vielezi katika tungo hizo na siyo kirai nomino kama ilivyoelekezwa katika swali hili. Uchaguzi wa kipotoshi C haukuwa sahihi kwani neno *hawataki* ni kitenzi kisaidizi ambacho si mionganoni mwa vijenzi stahiki vya swali hili.

(iv) Njia ipi ya uhifadhi wa fasihi simulizi inayoweza kupokea mabadiliko kwa haraka kati ya hizi?

- A Maandishi
- B Kichwa
- C Vinasa sauti
- D Kanda za video
- E Kompyuta

Swali hili lilitoka katika mada ndogo ya *Uhifadhi wa Kazi za Fasihi Simulizi* na lililenga kupima uelewa wa mtahiniwa katika kutambua njia mbalimbali za kuhifadhi kazi za fasihi simulizi. Watahiniwa waliokuwa na uelewa walichagua herufi B *Kichwa* jibu ambalo lilikidhi matakwa ya swali hili yaani njia ambayo huweza kupokea mabadiliko kwa haraka.

Kwa upande wa watahiniwa walioshindwa kutoa jibu sahihi katika kipengele hiki walikosa maarifa kuhusu njia za uhifadhi wa kazi za

fasihi simulizi ambazo hupokea mabadiliko kwa haraka, hivyo kuchagua vipotoshi A *Maandishi*, C *Vinasa sauti*, D *Kanda za video* na E *Kompyuta*. Uchaguzi wa vipotoshi A, C, D na E unaonesha kuwa watahiniwa walikosa utambuzi kuwa, njia za *maandishi*, *vinasa sauti*, *kanda za video* na *kompyuta* zinapotumika kuhifadhi kazi za fasihi simulizi kwa kuandikwa au kurekodiwa haziwezi kufanyiwa marekebisho, hivyo haziwezi kupokea mabadiliko ya haraka.

- (v) “Ni budi nisome kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu.” Yapi ni masahihisho sahihi ya sentensi hii?
- A Nina budi kusoma kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu.
 - B Sio budi kusoma kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu.
 - C Sina budi kusoma kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu.
 - D Sitakiwi kusoma kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu
 - E Sio lazima kusoma kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu

Swali hili lilitoka katika mada ya *Mawasiliano* na mada ndogo ya *Lugha kama Chombo cha Mawasiliano* na lililenga kupima uwezo wa watahiniwa wa kutumia lugha fasaha katika mawasiliano. Watahiniwa waliokuwa na umahiri huo waliweza kuchagua jibu sahihi C *Sina budi kusoma kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu*.

Baadhi ya watahiniwa waliokosa umahiri wa matumizi ya lugha fasaha katika mawasiliano, walichagua vipotoshi A *Nina budi kusoma kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu*, B *Sio budi kusoma kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu* D *Sitakiwi kusoma kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu* na E *Sio lazima kusoma kwa bidii ili nifaalu mtihani wangu*. Uchaguzi wa kipotoshi A unaonesha kuwa watahiniwa walishindwa kutambua kuwa neno *budi* haliwezi kuambatana na kiyakinishi "nina", B hawakuzingatia kuwa neno *sio* ni kitenzi kishirikishi kipungufu, D "sitakiwi" ni ukarusha wa kitenzi, E "sio lazima" ni kikanushi cha ngeli ya masharti. Kwa ujumla, mianzo ya tungo katika vipotoshi hivyo haikuwa na uhusiano na nafsi ya kwanza umoja (ni) iliyokuwa katika swalii.

- (vi) “Kutwa mara tatu; asubuhi, mchana na jioni.” Dhima ya muundo wa mazungumzo haya ni ipi?

- A Kupunguza ukali wa mazungumzo
- B Kufupisha urefu wa mazungumzo
- C Kupamba lugha ya mazungumzo
- D Kuonesha msisitizo wa mazungumzo
- E Kukidhi haja ya mazungumzo

Swali hili lilitoka mada ya *Utumizi wa Lugha* katika mada ndogo ya *Rejesto* na lililenga kupima uelewa wa watahiniwa wa kutambua dhima ya matumizi ya rejesta mbalimbali. Watahiniwa waliokuwa na umahiri katika kutumia rejesta mbalimbali waliweza kuchagua jibu sahihi B *Kufupisha urefu wa mazungumzo* ambayo kiuhalisia yalitakiwa kuwa; "kunywa dawa hii mara tatu kwa siku yaani unywe vijiko vitatu asubuhi, unywe vijiko vitatu mchana na jioni unywe vijiko vitatu."

Kwa upande mwingine, watahiniwa walishindwa kubaini dhima ya rejesta waliyopewa walikosa maarifa kuhusu dhima ya kutumia lugha kulingana na muktadha maalum, hivyo kuchagua vipotoshi A *Kupunguza ukali wa mazungumzo*, C *Kupamba lugha ya mazungumzo*, D *Kuonesha msisitizo wa mazungumzo* na E *Kukidhi haja ya mazungumzo*. Uchaguzi wa vipotoshi A, C, D na E unaonesha kuwa watahiniwa walishindwa kutambua kuwa kauli zilizokuwa katika vipengele hivyo zilihusu dhima za misimu katika lugha. Aidha, kauli "Kutwa mara tatu; asubuhi, mchana na jioni" ilihu maelekezo ya matumizi ya dawa na haikulenga ama kupunguza ukali wa maneno, kupamba lugha, kuonesha msisitizo au kukidhi haja ya mawasiliano.

- (vii) "Juma anaendesha baiskeli yake polepole." Kiarifu cha sentensi hii kimejengwa na mfuatano upi wa viambajengo?
- A Kiima, chagizo na shamirisho
 - B Kitenzi kishirikishi, shamirisho na chagizo
 - C Kiarifu, kiima na chagizo
 - D Shamirisho, chagizo na kitenzi kikuu
 - E Kitenzi kikuu, shamirisho na chagizo

Swali hili lilitoka katika mada ya *Mjengo wa Tungo* na mada ndogo ya *Ufafanuzi wa Aina za Tungo* na lilitaka mtahiniwa kubaini

viambajengo vilivyojenga kiarifu cha sentensi aliyopewa. Watahiniwa waliota jibu sahihi katika kipengele hiki walichagua herufi E *Kitenzi kikuu, shamirisho na chagizo*. Watahiniwa hao walikuwa na maarifa ya kutosha kuhusu viambajengo vya kiarifu katika sentensi.

Aidha, watahiniwa walioshindwa kuchagua jibu sahihi katika kipengele hiki walikosa maarifa kuhusu viambajengo vya kiarifu katika sentensi, hivyo kuchagua vipotoshi A *Kiima, chagizo na shamirisho*, B *Kitenzi kishirikishi, shamirisho na chagizo*, C *Kiarifu, kiima na chagizo na D Shamirisho, chagizo na kitenzi kikuu*. Uchaguzi wa kipotoshi A unaonesha kuwa watahiniwa walishindwa kutambua kuwa *kiarifu* ni sehemu ya tungo inayoarifu kuhusu mtenda ambaye ni "kiima." Uchaguzi wa kipotoshi B unabainisha kuwa watahiniwa walikosa uelewa wa *kitenzi kishirikishi* ambacho hakikuwepo katika sentensi husika. Uchaguzi wa kipotoshi C unabainisha kuwa watahiniwa walishindwa kubaini kwamba *kiarifu* na *kiima* si viambajengo bali ni sehemu kuu za tungo. Aidha, uchaguzi wa kipotoshi D unaonesha kuwa watahiniwa hawakuweza kuzingatia mpangilio/mfuatano wa viambajengo katika sentensi waliyopewa kama ilivyotakiwa.

(viii) Fungu la sauti zinazotokea katikati au mwishoni mwa kila mstari wa ushairi huitwaje?

A Vina	B Vituo	C Mizani
D Silabi	E Mistari	

Swali lilitoka katika mada ya *Utungaji wa Kazi za Fasihi Simulizi* na mada ndogo ya *Kanuni za Utungaji wa Mashairi*. Swali lililenga kupima uelewa wa watahiniwa katika kubaini vipengele mbalimbali vya kuzingatia katika utunzi wa mashairi katika fasihi simulizi. Watahiniwa waliokuwa mahiri katika mada hii walichagua jibu sahihi A *Vina*, kuwa ndilo fungu la sauti linalotokea katikati au mwishoni mwa kila mstari wa shairi.

Kwa upande mwingine, watahiniwa waliokosa maarifa kuhusu kanuni za utunzi wa mashairi walichagua vipotoshi B *Vituo*, C *Mizani*, D *Silabi* na E *Mistari*. Uchaguzi wa kipotoshi B

unabainisha kuwa, watahiniwa hao hawakutambua kuwa *kituo* ni mstari wa mwisho katika kila ubeti wa shairi. Uchaguzi wa kipotoshi C unaonesha kuwa watahiniwa hawakujuwa kuwa *mizani* ni idadi ya silabi katika kila mstari wa ubeti wa shairi, kipotoshi D kinaonesha kuwa watahiniwa hawakujuwa kuwa *silabi* ni sehemu yoyote ya neno inayotamkwa kama fungu moja la sauti. Aidha, uteuzi wa kipotoshi E unaonesha kuwa, watahiniwa walishindwa kutofautisha dhima ya *vina na mistari* katika ubeti wa shairi.

- (ix) Mambo muhimu ya kuzingatiwa katika uandishi wa tangazo la biashara ni yapi kati ya haya?
- A Aina ya bidhaa na idadi ya wateja.
 - B Kichwa cha tangazo na bei ya kila bidhaa.
 - C Aina na kichwa cha tangazo la bidhaa.
 - D Aina ya bidhaa na bei ya kila moja.
 - E Kichwa cha tangazo na lengo lake.

Swali lilitoka mada ya *Uandishi* katika mada ndogo ya *Uandishi wa Matangazo* na lililenga kupima uwezo wa mtahiniwa kuhusu mambo muhimu ya kuzingatiwa katika uandishi wa tangazo la biashara. Watahiniwa waliokuwa na umahiri huo waliweza kuchagua herufi ya jibu sahihi C *Aina na kichwa cha tangazo la bidhaa*.

Kwa upande mwingine, watahiniwa waliokosa maarifa kuhusu mambo muhimu ya kuzingatiwa katika uandishi wa tangazo la biashara walichagua vipotoshi A *Aina ya bidhaa na idadi ya wateja*, B *Kichwa cha tangazo na bei ya kila bidhaa*, D *Aina ya bidhaa na bei ya kila moja* na E *Kichwa cha tangazo na lengo lake*. Uchaguzi wa vipotoshi hivyo unaonesha kuwa, watahiniwa walishindwa kung'amua kuwa, *idadi ya wateja, bei ya bidhaa na lengo la tangazo* siyo mambo muhimu ya kuzingatiwa katika uandishi wa tangazo.

- (x) Ni kauli ipi iliyotumika katika uundaji wa neno “nitamfitinia”?
- A kutenda
 - B kutendana
 - C kutendea
 - D kutendeana
 - E kutendewa

Swali hili lilitoka katika mada ya *Uundaji wa Maneno* na mada ndogo ya *Uundaji wa Maneno kwa Mnyumbuliko* na lililenga kupima uwezo wa watahiniwa katika kunyumbua vitenzi ili kuunda maneno mbalimbali. Watahiniwa waliojibu vizuri swali hili walichagua herufi C *kutendea* kwa kuwa walikuwa na uelewa wa kutosha juu ya kauli mbalimbali za vitenzi katika lugha hususani kauli ya kutenda yenye viambishi -e- na -i- kama ilivyotumika katika neno “nitamfitinia.”

Watahiniwa walioshindwa kuchagua herufi ya jibu sahihi katika kipengele hiki walichagua vipotoshi A *kutenda* B *kutendana* D *kutendeana* na E *kutendewa* kwa kuwa walikosa maarifa ya kutosha juu ya kauli mbalimbali za vitenzi katika lugha hususani kauli ya kutenda inayotambulika kwa mofimu (-e- na -i-). Kielelezo Na. 1.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kuchagua majibu sahihi katika vipengele (i) - (x) vya swali hili, hivyo kupata alama hafifu.

I.	L	A	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
L	B	B	E	C	C	A	C	A	D	B	B	

Kielelezo Na. 1.2: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 1.

Kielelezo Na. 1.2 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kujibu kipengele hata kimoja kutokana na kukosa maarifa kuhusu dhana anuwai zilizotahiniwa katika mada mbalimbali katika kipengele (i) hadi (x).

2.1.2 Swali la 2: Kuoanisha

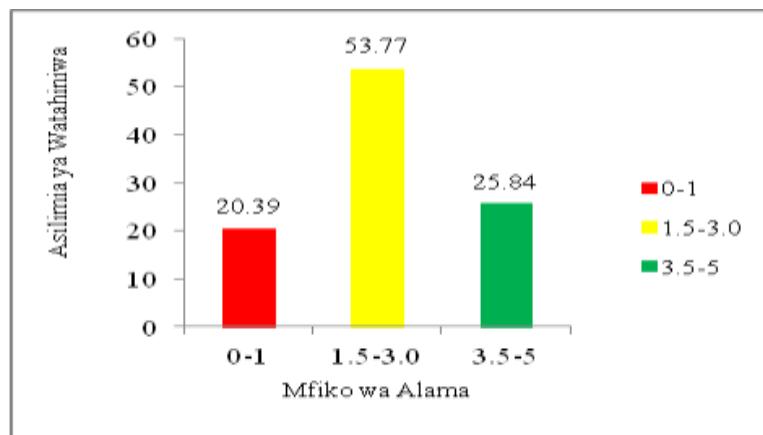
Swali hili lilitoka katika mada ya *Kuongeza Msamiati wa Kiswahili* na mada ndogo ya *Uundaji wa Maneno*. Swali lililenga kupima umahiri wa watahiniwa katika kuunda maneno mapya katika lugha ya Kiswahili. Swali liliuliza;

Oanisha maana za dhana za uundaji wa maneno katika orodha A na dhana husika kutoka orodha B kisha andika herufi ya jibu sahihi katika kijitabu chako cha kujibia.

<i>Orodha A</i>	<i>Orodha B</i>
(i) <i>Kuchukua maneno katika lugha nyingine ili kukuza lugha.</i>	A <i>Unyumbulishaji</i>
(ii) <i>Kuchukua mofimu au sehemu ya neno ili kuunda neno jipya.</i>	B <i>Uambatanishaji</i>
(iii) <i>Kuzalisha kauli mbalimbali</i>	C <i>Uradidi</i>
(iv) <i>Kuunganisha maneno zaidi ya moja ili kupata neno jipya.</i>	D <i>Ufupishaji</i>
(v) <i>Kujirudia kwa neno ili kupata neno jipya.</i>	E <i>Ukuzaji</i>
	F <i>Utohoaji</i>
	G <i>Ubunifu</i>

Swali lilikuwa na jumla ya vipengele vitano ambapo mtahiniwa alitakiwa kuoanisha maana za dhana za uundaji wa maneno zilizokuwa katika orodha A na dhana husika katika orodha B.

Watahiniwa 487,471 sawa na asilimia 99.99 ya watahiniwa wote waliofanya mtihani walijibu swalii hili. Swalii hili lilikuwa na ufaulu wa juu ambapo watahiniwa 388,074 sawa na asilimia 79.61 walifaalu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Chati Na. 2 inaonesha viwango vya ufaulu wa watahiniwa kwa asilimia.

Chati Na. 2: Ufaulu wa Watahiniwa katika Swalii la 2

Katika Chati Na. 2, watahiniwa 99,397 (20.39%) walipata alama hafifu 0 hadi 1, watahiniwa 262,135 (53.77%) walifaulu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 1.5 hadi 3 na watahiniwa 125,939 (25.84%) walifaulu vizuri kwa kupata alama 3.5 hadi 5.

Zaidi ya nusu ya watahiniwa, (262,135) sawa na asilimia 53.77 waliojibu swali hili walikuwa na maarifa yasiyojitosheleza kuhusu maana za dhana mbalimbali za uundaji wa maneno hivyo kupata alama za wastani. Watahiniwa hao walishindwa kubaini baadhi ya dhana zinazowakilisha maana ya dhana husika za uundaji wa maneno. Majibu ya watahiniwa hao yalionesha kuwa, baadhi walichanganya dhana za uundaji wa maneno kwa kujirudia kwa neno (uradidi) na kuunganisha maneno zaidi ya moja ili kupata neno jipya (uambatanishaji). Kwa ujumla, majibu ya watahiniwa katika vipengele hivyo hayakuwa sahihi, hivyo kupata alama 1.5 - 3.

Asilimia 25.84 ya watahiniwa waliojibu swali hili walifaulu kwa kiwango kizuri kwa kuwa walikuwa na uelewa wa kutosha kuhusu maana za dhana mbalimbali za uundaji wa maneno. Watahiniwa hao waliweza kuoanisha kwa usahihi maana za dhana za uundaji wa maneno zilizokuwa katika *Orodha A* na dhana husika za uundaji katika *Orodha B* kama inavyoonekana katika Kielelezo Na. 2.1.

ii	F
ii	D
ii	A
iv	B
v	C

Kielelezo Na. 2.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 2.

Kielelezo Na. 2.1 kinaonesha majibu ya mtahiniwa aliyeweza kuoanisha kwa usahihi maana za dhana za uundaji wa maneno katika Orodha A na dhana husika za uundaji zilizo katika Orodha B kwa kuandika herufi zenye dhana zinazowiana na maana halisi za uundaji wa maneno (i) - (v).

Kwa upande mwingine, watahiniwa wachache (99,397) sawa na asilimia 20.39 walionesha kushindwa kuoanisha maana za dhana za uundaji wa maneno zilizo katika Orodha A na dhana husika katika Orodha B kwa vipengele vingi na kupata alama hafifu 0 - 1. Baadhi yao, walichagua vipotoshi E *ukuzaji* na G *Ubunifu* dhana ambazo hazihusiani na maana zote zilizopo katika Orodha A. Hii ilitokana na watahiniwa hao kuwa na uelewa mdogo juu ya njia mbalimbali za uundaji wa maneno. Vile vile, watahiniwa wengine walifikiri kuwa, kipengele (iii) *Kuzalisha kauli mbalimbali* ni sawa na ukuzaji wa lugha, hivyo kuchagua herufi E *Ukuzaji* badala ya kubaini dhana sahihi inayobebwa na maana hiyo kuwa ni A *Unyumbulishaji* ambao hulusika na tendo la kuongeza viambishi tamati baada ya kiini au mzizi wa neno ili kupata maneno mapya. Aidha, watahiniwa wengine katika kipengele cha (iv) kilichohusu *Kuunganisha maneno zaidi ya moja ili kupata neno jipya* walichagua kipotoshi G *Ubunifu* wakidhani kuwa suala la kuunganisha maneno na kupata neno jipya linahitaji ubunifu zaidi. Kielelezo Na. 2.2 ni majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kuoanisha kwa usahihi maana za dhana za uundaji wa maneno na dhana husika ya uundaji, hivyo kupata alama 0.

02.	Maow	i	ii	iii	iv	v
Majibas	B	FE	A	C	A	

Kielelezo Na. 2.2: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 2.

Katika Kielelezo Na. 2.2, mtahiniwa alishindwa kuoanisha maana za dhana zote za uundaji kutokana na kutokuwa na maarifa kuhusu njia mbalimbali za uundaji wa maneno.

2.2 SEHEMU B: MASWALI YA MAJIBU MAFUPI

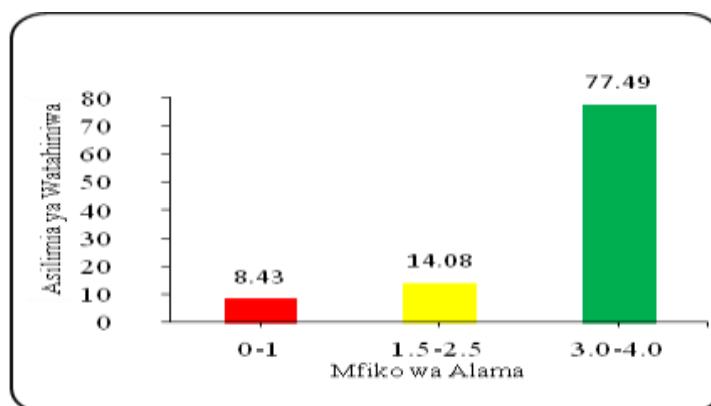
Sehemu hii ilikuwa na maswali sita (6) yanayohitaji majibu mafupi na ilikuwa na jumla ya alama 40. Sehemu hii ilihu mada ya *Mjengo wa Tungo, Aina za Maneno (Matumizi ya Kamusi), Utumizi wa Lugha (Utata katika Tungo), Maendeleo ya Kiswahili, Uhakiki wa Kazi za Fasihi Simulizi (Ushairi), na Uandishi wa Barua Rasmi*.

2.2.1 Swalii la 3: Mjengo wa Tungo

Swali lilitoka katika mada ya *Mjengo wa Tungo* na mada ndogo ya *Ufafanuzi wa Aina za Tungo* (*sentensi*). Swalii lililenga kupima umahiri wa mtahiniwa katika majazi ya utambuzi ya *Kuunda* na lilimtaka mtahiniwa kutunga sentensi kwa kuzingatia hali mbalimbali za vitenzi. Swalii lilimtaka mtahiniwa kutunga sentensi moja kwa kila hali iliyobainishwa katika vipengele (i) hadi (iv) vifuatavyo;

- (i) *Hali ya maelezo*
- (ii) *Hali ya kuuliza*
- (iii) *Hali ya mshangao*
- (iv) *Hali ya ombi.*

Swali hili lilijibowi na watahiniwa 487,468 sawa na asilimia 99.99 ya watahiniwa wote waliofanya mtihani huu. Swalii hili ni mionganoni mwa maswali yaliyojibowi vizuri sana ambapo asilimia 91.57 ya watahiniwa (446,385) walifaulu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Chati Na. 3 inaonesha viwango vyta ufaulu wa watahiniwa kwa asilimia.

Chati Na. 3: Ufaulu wa Watahiniwa katika Swalii la 3

Katika Chati Na. 3, watahiniwa 41,083 (8.43%) walipata alama hafifu 0 hadi 1, watahiniwa 68,626 (14.08%) walifaulu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 1.5 hadi 2.5 na watahiniwa 377,759 (77.49%) walifaulu vizuri kwa kupata alama 3 hadi 4.

Uchambuzi wa majibu ya watahiniwa katika swali hili unaonesha kuwa, zaidi robo tatu ya watahiniwa (77.49%) walimudu kutunga sentensi sahihi kwa hali ya kila kitenzi na kupata alama za juu. Kwa ujumla, watahiniwa walikuwa na uelewa wa kutosha kuhusu hali mbalimbali za vitenzi hivyo walitunga sentensi husika kwa kuzingatia masharti mahususi yafuatayo: (i) *Maelezo*; sentensi ianze kwa herufi kubwa na iwe na kituo kikubwa/nukta kama kihitimishi chake, (ii) *Kuuliza*; sentensi ianze kwa herufi kubwa iwe na kiulizo mwishoni. (iii) *Mshangao*; sentensi iwe na alama ya mshangao mwishoni mwa sentensi yake na (iv) *Ombi*; sentensi ianze kwa herufi kubwa itumie maneno kama vile ‘tafadhal’ au ‘naomba’ katika sentensi yake. Kielelezo Na. 3.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyejibu vizuri swali hili na kupata alama za juu.

3.	(i) Baba analima Shambani.
	(ii) Baba analima Shambani?
	(iii) Looh! Baba analima Shambani!
	(iv) Baba naomba ulime Shambani.

Kielelezo Na. 3.2: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 3.

Katika Kielelezo Na. 3.1, mtahiniwa alitumia tungo yenyeye maneno yale yale kwa ubunifu na kuonesha hali tofauti za sentensi huku akizingatia mambo muhimu yanayotofautisha sentensi yenyeye hali ya *maelezo*, *kuuliza*, *mshangao* na *ombi*, hivyo alipata alama zote za swali hili.

Hata hivyo, baadhi ya watahiniwa (14.08%) walikuwa na ufaulu wa wastani kutoptana na kushindwa kutunga sentensi sahihi kwa baadhi ya hali za vitenzi walizopewa. Majibu yasiyojitosheleza ya watahiniwa hao yalitokana na kuchanganya hali ya *kuuliza* na *mshangao* kwa kutumia alama zisizo sahihi mwishoni mwa sentensi hizo na wengine walitumia alama ya *kuuliza* katika sentensi yenyeye hali ya *ombi*.

Kwa upande mwingine, watahiniwa wachache (8.43%) walikosa maarifa na uelewa kabisa kuhusu dhana ya hali mbalimbali za vitenzi katika sentensi. Watahiniwa hao walishindwa kutunga sentensi zenyenye kuonesha (i) *maelezo* inayokamilishwa na kituo au alama ya nukta (.), (ii) *kuuliza* yenyenye kukamilishwa na alama ya kuuliza (?), (iii) *mshangao* yenyenye kutumia alama ya kushangaa (!) na (iv) *ombi* yenyenye kutumia maneno kama *tafadhalii*, *samahani* au *naomba*, hivyo kupata alama hafifu. Baadhi ya watahiniwa katika kundi hili waliandika kinyume cha hali za vitenzi walizopewa kwa mfano, mtahiniwa mmoja katika kipengele cha (ii) *hali ya kuuliza*; alitoa kauli *huhitaji majibu* na mwingine alitoa maana za hali mbalimbali za vitenzi alivyopewa kinyume na matakwa ya swali hili. Kielelezo Na. 3.2 ni mfano wa jibu la mtahiniwa aliyeshindwa kutunga sentensi zenyenye hali ya vitenzi vyote alivyopewa.

3.ii Hali ya maelezo
Ni hali ya maelezo za miti au nafasi Jambu ambalo imetolewa au ililotoka Sezamiani sana cuu kuhusu ambalo imetu Mtaa hataliwa Samiji.
ii) Hali ya kuuliza
Ni wilendo cha miti hataliwa kuhusu cuu kuulewa Jambu fulari hataliwa auti ze.
iii) Ni wilendo cha kuhigga na bushinga mita miti fulari cuu miti fulari
iv) Ni hali ya kufitit kuhatali miti cuu kuusimba miti cuu vituu'

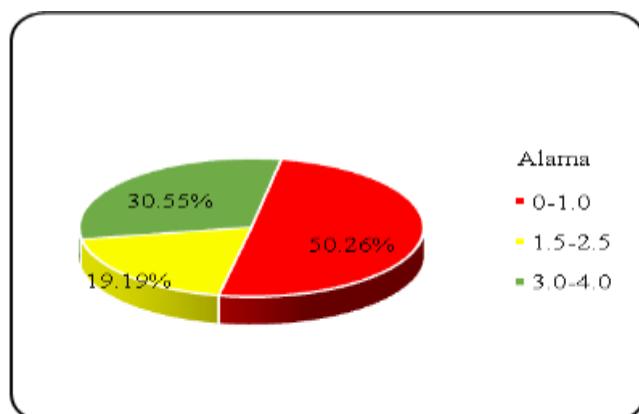
Kielelezo Na. 3.2: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 3.

Katika Kielelezo Na. 3.1, mtahiniwa alifafanua hali za vitenzi katika vipengele (i) hadi (iv) kinyume na matakwa ya swali kwa kuelezea maana za sentensi hizo badala ya kutunga sentensi zenyenye hali ya *maelezo*, *kuuliza*, *mshangao* na *ombi* kama ilivyotakiwa.

2.2.2 Swalii la 4: Kukua na Kuenea kwa Kiswahili Baada ya Uhuru

Swali lilitoka katika mada ya *Maendeleo ya Kiswahili*, mada ndogo ya *Kukua na Kuenea kwa Kiswahili Baada ya Uhuru*. Swali hili lililenga kupima umahiri wa mtahiniwa katika *kuelewa* mbinu mbalimbali za kuifanya lugha ya Kiswahili isitoweke. Swali lilimtaka mtahiniwa kutumia hoja nne kufafanua namna atakavyoilinda lugha ya Kiswahili isitoweke.

Swali hili lilijibowi na watahiniwa 487,469 sawa na asilimia 99.99 ya watahiniwa wote waliofanya mtihani. Swali hili lilikuwa mionganoni mwa maswali yaliyokuwa na kiwango cha ufaulu cha wastani. Watahiniwa 242,472 sawa na asilimia 49.74 waliojibu swali hili walifaalu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Chati Na. 4 inaonesha viwango vya ufaulu wa watahiniwa kwa asilimia.

Chati Na. 4: *Ufaulu wa Watahiniwa katika Swalii la 4*

Katika Chati Na. 4, watahiniwa 244,997 (50.26%) walipata alama hafifu 0 hadi 1, watahiniwa 93,563 (19.19%) walifaalu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 1.5 hadi 2.5 na watahiniwa 148,909 (30.55%) walifaalu vizuri kwa kupata alama 3 hadi 4.

Uchambuzi wa majibu ya watahiniwa unaonesha kuwa, watahiniwa wengi (244,997) sawa na asilimia 50.26 waliojibu swali hili walikuwa na ufaulu hafifu wa alama 0 – 1 kutokana na kukosa umahiri juu ya matumizi mbalimbali ya lugha ya Kiswahili

yanayosaidia kukua kwa lugha hiyo siku hadi siku. Aidha, mionganii mwao asilimia 33.7 walipata alama 0 kwa kuwa walishindwa kabisa kufafanua kwa usahihi namna ya kuilinda lugha ya Kiswahili isitoweke. Kutokana na kukosa umahiri, baadhi ya watahiniwa walitumia alama za kiuandishi kama vile, *kutumia lugha fasaha*, *kutumia alama za uandishi*, *kuzingatia aina ya maneno* na *kutokutumia aina sahihi ya maneno*; majibu ambayo siyo sahihi. Watahiniwa wengine waliorodhesha taasisi mbalimbali zilizohusika na ukuzaji wa lugha ya Kiswahili baada ya Uhuru kama vile *TUKI*, *CHAKA*, *TAKILUKI* na *BAKITA* bila kutoa maelezo yoyote kuhusu taasisi hizo. Kielelezo Na. 4.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kufafanua namna atakavyoilinda lugha ya Kiswahili isitoweke.

4:	i) Kuwa kupungaza ukuilinda maneno
	ii) Kuwa kuza utamaduni
	iii) Kuwa kuhamisha jumii
	iv) Kuwa kuharadisha jumii

Kielelezo Na. 4.1: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swalii la 4.

Katika Kielelezo Na. 4.1, mtahiniwa aliezeza dhima za tamathali za semi katika kazi za kifasihi badala ya kufafanua namna ya kuilinda lugha ya Kiswahili isitoweke kwa kuitumia katika vyombo vya habari, mikutanoni, mahakamani, mihadhara ya kidini/kiserikali, kutolea elimu pamoja na huduma nyingine za kijamii.

Watahiniwa wengine (148,901) sawa na asilimia 30.55 walijibu swalii hili vizuri kutokana na kuwa na uelewa mkubwa kuhusu uendelezaji wa lugha ya Kiswahili na kufafanua kwa usahihi namna ya kuifanya lugha ya Kiswahili izidi kukua na isitoweke. Kwa ujumla, watahiniwa hao waliweza kutoa hoja sahihi kama vile; *Kuhamasisha matumizi sahihi ya lugha ya Kiswahili*, *kutumia lugha*

ya Kiswahili katika maeneo mbalimbali, kwenye vyombo vya habari kama vile redio, runinga, magazeti pamoja na mitando ya kijamii na kuhamasisha matumizi ya lugha ya Kiswahili katika mikutano na semina mbalimbali. Kielelezo Na. 4.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyejibu kwa usahihi swali hili.

<p>i. lugha ya Kiarabu inauza kulindwa kwa kuhusu mombasa yaliyotayo iji Kuhimiza matumizi ya lugha ya Kiarabu kahiko nambo mbalimbali mlano! Elimu, siasa na dini</p> <p>ii. Kuhimiza jamii katumia lugha ya Kiarabu kahiko kuhunduia, na mikutano mbalimbali ambayo imua za kuhanyika kahko jamii hivyo.</p> <p>iii. Kupitia kuhimiza wanajamii kuromo vitabu na majarida mbalimbali yaliyoyaniki kwa kwa lugha ya Kiarabu mlano; Kuromo Tamthibya, Niwaya, na Mashariki ya Kiswahili</p> <p>v. Kupitia kuhimiza kintabu inwe kuanzisha taarifi mbalimbali zitokanowora kikuta na kuchendchia lugha ya Kiarabu mlano wa kuaiisi kizo ni kama; BAKTA (Baraza la Kiswahili la Taifa) na kadhakika.</p>
--

Kielelezo Na. 4.2: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 4.

Katika Kielelezo Na. 4.2, mtahiniwa aliweza kueleza kwa usahihi matumizi ya lugha ya Kiswahili katika *elimu, siasa, dini, mikutano, kufundishia masomo mbalimbali, vitabu na majarida*, hivyo kupata alama za juu.

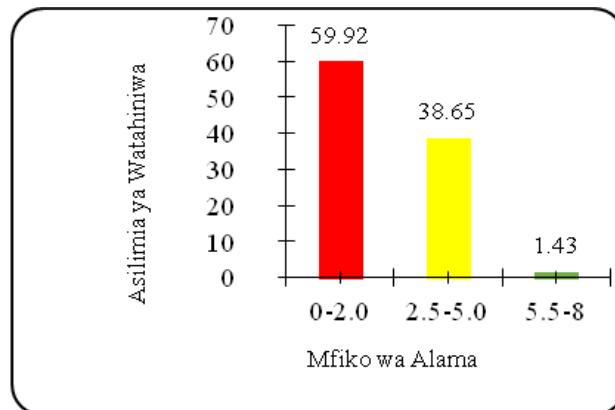
Aidha, watahiniwa 93,563 sawa na asilimia 19.19 walikuwa na ufaulu wa wastani katika swali hili kutokana na kushindwa kufafanua kwa usahihi jinsi lugha ya Kiswahili inavyoweza kulindwa ili isitoweke. Kwa ujumla, watahiniwa hao walikosa maarifa ya kutosha ambapo walielezea upande mmoja tu wa matumizi ya lugha ya Kiswahili lakini walishindwa kuonesha jinsi matumizi hayo yanavyosaidia katika kuikuza lugha ya Kiswahili, hivyo kuwa na ufaulu wa wastani kwa kupata alama 1.5 hadi 2.5.

2.2.3 Swali la 5: Utata katika Mawasiliano

Swali lilitoka katika mada ya *Matumizi ya Lughya* katika *Miktadha Mbalimbali* na mada ndogo ya *Utata katika Mawasiliano*. Swali lililenga kupima umahiri wa mtahiniwa katika kuzongoa utata katika tungo. Swali lilimtaka mtahiniwa kueleza maana mbili kwa kila tungo kisha kueleza sababu za utata kwa kila tungo zifuatazo:

- (i) *Mama amenunua mbuzi.*
- (ii) *Tulimkuta hayupo nyumbani.*
- (iii) *Mwajuma ametumwa na Rama.*
- (iv) *Ninamjengea nyumba.*

Swali hili lilijibiwa na watahiniwa 487,466 sawa na asilimia 99.99 ya watahiniwa wote waliofanya mtihani huu. Takwimu zinaonesha kuwa, swali hili ni mionganini mwa maswali yaliyokuwa na ufaulu wa wastani ambapo watahiniwa 195,392 sawa asilimia 40.08 walifaulu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Chati Na. 5 inaonesha viwango vya ufaulu wa watahiniwa kwa asilimia.

Chati Na. 5: Ufaulu wa Watahiniwa katika Swali la 5

Katika Chati Na. 5, watahiniwa 292,074 (59.92%) walipata alama hafifu 0 hadi 2, watahiniwa 188,400 (38.65%) walifaulu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 2.5 hadi 5.0 na watahiniwa 6,992 (1.43%) walifaulu vizuri kwa kupata alama 5.5 hadi 8.

Kiwango cha ufaulu wa watahiniwa katika swali hili kilikuwa cha chini ambapo idadi kubwa ya watahiniwa (59.92%) walikuwa na kiwango hafifu cha ufaulu kutokana na kushindwa kubainisha maana mbili katika sentensi zenyetutata walizopewa na kutoa sababu zisizo sahihi za utata katika sentensi hizo. Ufaulu wa chini wa watahiniwa waliojibu swali hili, ulitokana na kukosa umahiri wa kuzongoa utata na kushindwa kueleza sababu za utata katika sentensi hizo kama ifuatavyo: (i) Mbuzi mnyama/kifaa cha kukunia nazi (neno kuwa na maana zaidi ya moja) (ii) Hatukumkuta/hakuwepo nyumbani (kutozingatia sarufi na mantiki), (iii) Rama amemtuma Mwajuma/Mwajuma na Rama wameagizwa na mtu mwingine (kutamka maneno bila kuzingatia mazingira), na (iv) Ninajenga nyumba kwa ajili yake na ninajenga nyumba kwa niaba yake (kutozingatia kanuni za uandishi).

Kwa kukosa umahiri huo, baadhi ya watahiniwa waliorodhesha sababu mbalimbali za utata katika tungo hizo badala ya kubainisha maana mbili zilizopo katika kila sentensi tata walizopewa, ndipo watoe sababu za utata katika sentensi hizo. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika *hali ya neno kuwa na maana zaidi ya moja, kutozungatia muktadha wakati wa matumizi ya lugha, kutumia kauli ya kutendea na matumizi ya picha*. Aidha, wengine walitoa majibu elekezi kwa sentensi walizopewa kama vile; (i) Mama amenunua mbuzi-Amenunua wapi? *Mbuzi wangapi?* (ii) Tulimkuta hayupo nyumbani – *Mulimkuta? Ameenda wapi?* (iii) Mwajuma ametumwa na Rama-Wapi? *Kufanyaje?* (iv) Ninamjengea nyumba-hawezi *kumjengea, hana nyumba.* Kielelezo Na. 5.1 kinaonesha sampuli ya majibu ya mwanafunzi aliyeshindwa kujibu swali hili.

5;	<p>i, @ Ukozefu wa Umakini b) Upatañisho sera kisanji</p>
ii,	<p>@ Ukozefu wa Matamishi b) Ukozefu wa Upatañisho wa kwanza</p>
iii,	<p>(a) Kukosa Umakini wakati wa Utamkaji b) kuto kujua matumizi ya lugha.</p>
iv,	<p>(a) Nime mtaaputia nyumba sentensi hadi b) kwa sababu ya Upatañisho wa kisanji m) Kukosa Umakini wakati wa Utamkaji</p>

Kielelezo Na. 5.1: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 5.

Katika Kielelezo Na. 5.1, mtahiniwa alielezea sababu mbili za utata katika sehemu ya kwanza iliyomtaka kubainisha maana mbili zilizopo katika sentensi alizopewa. Aidha, mtahiniwa huyo hakuandika chochote katika sehemu ya pili ya swali iliyomtaka kueleza sababu za utata, hivyo kupata alama hafifu.

Kwa upande mwingine, watahiniwa 188,400 sawa na asilimia 38.65 waliweza kubainisha maana mbili kwa baadhi ya sentensi na kushindwa katika sentensi nyingine, hivyo kupata alama za wastani. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliweza kubainisha maana mbili katika sentensi ya (i) na (ii) pekee lakini alishindwa katika ya (iii) na (iv), hivyo kupata alama za wastani. Aidha, watahiniwa wengine walimudu kubainisha maana mbili katika sentensi zote lakini walishindwa kueleza sababu za utata katika sentensi hizo na kuwa na ufaulu wa wastani.

Hata hivyo, watahiniwa wachache (6,992) sawa na asilimia 1.43 ya watahiniwa ndio waliweza kubaini kwa usahihi maana mbili na kueleza sababu za utata katika sentensi hizo kama ilivyotakiwa na kupata alama za juu. Kielelezo Na. 5.2 kinaonesha sampuli ya

majibu ya mtahiniwa aliyetoa maana mbili kwa kila sentensi na kubainisha sababu za utata kwa usahihi.

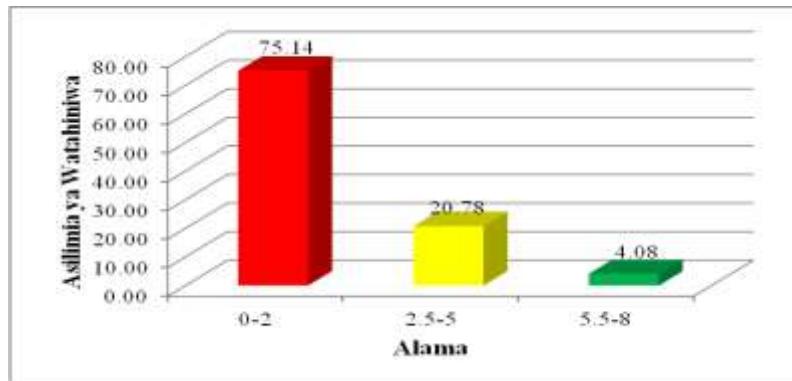
5.	<p>i) - Mbuzi myama - Mbuzi kijaa cha kukunia razi. Sababu ya utata huu ni neno kuwa na maana zaidi ya moja.</p>
	<p>ii) - Tulimkuta na wakati huohuo takuwepo. - Hakaruppo nyumbani. Sababu ya utata ni kutozingatia surufi za lugha.</p>
	<p>iii) - Rama amefuma Muafuma - Muafuma pamqa na Rama waimeagizwa na mtu muaitgire. Sababu ya utata ni kutamka maneno bila kuzingatia mazingira.</p>
	<p>iv) - Ningienga nyumba lewa agili yake. - Ningienga nyumba lewa niuba yake. Sababu ya utata ni kutozingatia kanuni za uandishi.</p>

Kielelezo Na. 5.2: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 5.

2.2.4 Swali la 6: Matumizi ya Kamusi

Swali lilitoka katika mada ya *Aina za Maneno*, mada ndogo ya *Matumizi ya Kamusi*. Swali hili lililenga kupima umahiri wa mtahiniwa katika *kutumia* kamusi na lilimtaka mtahiniwa kueleza jinsi matumizi ya picha na michoro yanavyomsaidia mtumiaji wa kamusi kwa kutumia hoja nne.

Watahiniwa 487,472 sawa na asilimia 99.99 waliofanya mtihani walijibu swali hili. Swali hili lilikuwa na kiwango cha chini zaidi cha ufaulu kati ya maswali yote ya mtihani huu ambapo, asilimia 24.86 pekee ndio waliofaulu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Chati Na. 6 inaonesha viwango vya ufaulu wa watahiniwa kwa asilimia.

Chati Na. 6: Ufaulu wa Watahiniwa katika Swali la 5

Katika Chati Na. 6, watahiniwa 366,287 (75.14%) walipata alama hafifu 0 hadi 2, watahiniwa 101,293 (20.78%) walifaalu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 2.5 hadi 5.0 na watahiniwa 19,892 (4.08%) walifaalu vizuri kwa kupata alama 5.5 hadi 8.

Watahiniwa wengi (75.14%) waliopata alama za chini 0-2 walikosa umahiri wa kutumia picha na michoro katika kamusi ili kupata maana mbalimbali za misamiati inayotumika katika lugha. Aidha, asilimia 44.5 ya watahiniwa hao walipata 0 kwa kuwa walikosa uelewa kuhusu picha na michoro katika kamusi zinavyoweza *kuvuta umakini wa mtumiaji, kutofautisha neno linalofanana kimaana, kuunda dhana ya neno hasa kama ni geni na kutunza kumbukumbu*. Kutokana na kukosa umahiri huo, baadhi walielezea matumizi ya picha na michoro kama chanzo cha kujua *asili, aina, uhalisi na wingi wa maneno* kinyume na matakwa ya swali. Watahiniwa wengine walichora picha mbalimbali na kuziandika majina na wengine hawakutoa kabisa majibu katika swali hili. Kielelezo Na. 6.1 ni sampuli ya jibu la mtahiniwa aliyeshindwa kujibu swali hili.

Gii Kutambua maana ya maneno.
(ii) Kutambua asili ya maneno.
(iii) Kutambua tahaja zalciswahili.
(iv) Kutambua aina ya maneno.

Kielelezo Na 6.1: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 6.

Katika Kielelezo Na. 6.1, mtahiniwa alieeleza matumizi ya kamusi badala ya umuhimu wa picha na michoro katika kamusi kwa mtumiaji.

Licha ya ufaulu hafifu sana wa watahiniwa katika swali hili, wapo wachache (20.78%) waliomudu kufafanua baadhi ya hoja zinazothibitisha umuhimu wa kutumia picha na michoro, hivyo kupata alama za wastani.

Aidha, asilimia 4.08 ya watahiniwa wote walijibu swali hili vizuri na kupata alama za juu 5.5 - 8. Watahiniwa hao walikuwa na uelewa wa kutosha kuhusu matumizi ya picha na michoro katika kamusi hivyo walitumia umahiri huo kueleza jinsi zinavyoweza kumsaidia mtumiaji wa kamusi kupata maana sahihi ya misamiati. Baadhi ya majibu sahihi ya watahiniwa hao yalikuwa; (i) *kuvuta umakini wa mtumiaji wa kamusi na kumfanya azingatie anachotazama* (ii) *kutofautisha vitu vinavyokaribiana kimaana na kimaumbile* (iii) *kujenga kumbukumbu na* (iv) *kuona mfanano baina ya vitu*. Kielelezo Na. 6.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeeleza kwa usahihi namna picha na michoro inavyomsaidia mtumiaji wa kamusi.

06.	<p>Kamusi ni kibabu chenye orodha ya maneno yaliyo tafsirwa maana zaidi. Yafuatayo ni mii bumiizi ya picha na mithoro yanayomsaaidia mitu mtaji wa Kamusi.</p> <p>Kuifanya Kamusi cunibit; hii ni pale ambapo mithoro inafotowera katika Kamusi inakanya ta mufi cunibie kua kieuwepo na Picha inakuwelina pendeza. Kua hiyo Picha na mithoro kazi yake na kuifanya Kamusi cunibie,</p> <p>Kutoka umakini wa mtumiaji Kamusi, hii inatoklea pale ambapo mii ^{hasathu} anasayeha. Ijekemu anayofanya kusangalia kuakwa kilna. Picha rinakwua anapakembutia kua kuhemla michoro. Kua hiyo ni mojanapao la matumishi ya Picha na michoro.</p> <p>Kutoautisha kuu vinavyo Kalibiana ki macina; hii inatoklea pale ambapo insamiaji moja kuwa ya maana zaidi ya moja kua hiyo Picha na michoro inavyesha hivyo. Kuu vinavyo Kalibiana kimataa katika Kamusi.</p> <p>Kuunda dhana ya jambu hasa kama gani hii inatoklea pale ambapo kuna tokaa insamiaji mpya ambao haujei ukusangalia kuenvye Kamusi. Unapata maana yake kua uliisi ulahesi kwa kieuwepo na Picha au mchoro.</p> <p>Mwisho; Picha na mithoro katika Kamusi ni muthimtu. Sana amboyo hufaidia kuonge haraka insamiaji unaotafifa.</p>
-----	--

Kielelezo Na 6.2: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 6.

Katika Kielelezo Na 6.2, mtahiniwa alieleza kwa usahihi namna picha na michoro inavyoweza kumsaidia mtumiaji wa kamusi kupata maana iliyokusudiwa katika kamusi. Hata hivyo, mtahiniwa alionesha kuwa na tatizo la kitahajia katika kuandika herufi "l" na "r" ambapo aliandika *kalibiana* badala ya "karibiana."

2.2.5 Swali la 7: Ufahamu

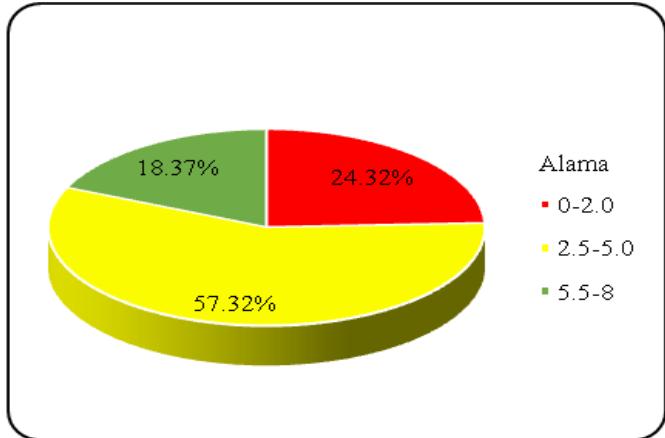
Swali lilitoka katika mada ya *Ufahamu* katika mada ndogo ya *Ufahamu wa Kusoma Kifungu cha Ushairi* na lililenga kupima uwezo wa mtahiniwa katika kuchambua maandishi ya kifasihi. Swali lilimtaka mtahiniwa kusoma shairi lifuatalo kisha kujibu maswali yaliyofuata:

*Mungu ibariki Afrika,
Wabariki viongozi wake,
Hekima, umoja na amani,
Hizi ni ngao zetu,
Afrika na watu wake,
Ibariki, Afrika x2
Tubariki, watoto wa Afrika.*

*Mungu ibariki Tanzania,
Dumisha uhuru na umoja,
Wake kwa waume na watoto,
Mungu ibariki,
Tanzania na watu wake,
Ibariki, Tanzania x2
Tubariki, watoto wa Tanzania.*

Swali hili lilimtaka mtahiniwa; (a) kutoa hoja mbili zinazofafanua umuhimu wa wimbo wa taifa kwa jamii ya Tanzania, (b) kubaini wahusika wanaodhahirika katika wimbo huo na kutoa sababu moja ya uhusika wa kila mmoja, (c) kuonesha bayana vina viwili vilivytumika katika mishororo ya ubeti wa pili, (d) (i) kubainisha tamathali za semi mbili zilizotumika katika wimbo huo kwa kutumia mifano na (ii) kueleza sababu ya mtunzi wa wimbo huo kutumia tamathali za semi zilizobainishwa katika (d) (i).

Swali lilijibiwa na watahiniwa 487,472 sawa na asilimia 99.99 ya watahiniwa wote waliofanya mtihani. Swali hili lilikuwa na ufaulu mzuri sana ambapo watahiniwa wengi (368,933) sawa na asilimia 75.68 walifaalu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Chati Na. 7 inaonesha viwango vya ufaulu wa watahiniwa kwa asilimia.

Chati Na. 7: Ufaulu wa Watahiniwa katika Swal la 7

Katika Chati Na. 7, watahiniwa 118,539 (24.32%) walipata alama hafifu 0 hadi 2, watahiniwa 279,408 (57.32%) walifaalu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 2.5 hadi 5.0 na watahiniwa 89,525 (18.37%) walifaalu vizuri kwa kupata alama 5.5 hadi 8.

Zaidi ya nusu ya watahiniwa (57.32%) walijibu swal hili na kupata alama za wastani 2.5-5 kutokana na kutoa majibu yasiyojitosheleza kwa baadhi ya vipengele hususani katika vipengele (c) na (d). Vipengele hivi vilionekana kuwa na changamoto kwa baadhi ya watahiniwa katika kundi hili. Wengi wao walishindwa kubaini vina katika mishororo ya ubeti wa pili ambavyo ni ('a', 'ja', 'to' na 'ke') pamoja na tamathali za semi katika kipengele (d) (i) mfano; takriri - *ibariki*, ritifaa - *waimbaji*, sitiari - *hekima, umoja* na *amani* na kushindwa pia kutoa sababu ya matumizi ya tamathali hizo katika (d) (ii) mfano; takriri - *kusisitiza ombi la baraka*, ritifaa - *kuonesha umuhimu wa kuwa karibu na Mungu/kumtegemea Mungu*, sitiari - *umuhimu wa kuwa na amani, hekima na umoja*. Hii inadhihirisha wazi kuwa watahiniwa hao hawakuwa na maarifa ya kutosha juu ya vipengele hivyo vya uhakiki wa mashairi katika fasih simulizi.

Aidha, watahiniwa wachache asilimia 18.37 walijibu vizuri swal

hili na kufaulu kwa kiwango kizuri ambapo walipata alama 5.5 hadi 8. Watahiniwa hao walikuwa na maarifa ya kutosha kuhusu uhakiki wa kazi za fasihi simulizi hususani ushairi hivyo kuweza kujibu kwa usahihi maswali katika vipengele vingi vya swali hili. Katika kipengele (a) waliweza kufafanua umuhimu wa wimbo wa taifa kwa jamii ya Tanzania amba ni *amani, umoja, hekima, kumtegemea Mungu na uzalendo wa kuipenda nchi ya Tanzania*. Katika kipengele (b) walibaini wahusika wanaodhahirika katika wimbo huo na kutoa sababu moja ya uhusika wa kila mmoja amba ni *Mungu-mtoa baraka* na wanawake/wake, wanaume/waume na watoto-wahitaji wa baraka. Aidha, katika kipengele (c) walibaini kwa usahihi vina katika mishororo ya ubeti wa pili ambavyo ni ('a', 'ja', 'to' na 'ke'). Vivyo hivyo, katika kipengele (d) (i) waliweza kubaini tamathali za semi kama vile; takriri - *ibariki*, ritifaa - *waimbaji*, sitiari - *hekima, umoja* na *amani*. Pia katika kipengele (d) (ii) walieleza sababu sahihi za matumizi ya tamathali za semi zilizotumika katika wimbo huu kama vile; takriri - *kusisitiza ombi la baraka*, ritifaa - *kuonesha umuhimu wa kuwa karibu na Mungu/kumtegemea Mungu*, na sitiari - *kuonesha umuhimu wa kuwa na amani, hekima na umoja*. Kielelezo Na. 7.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyejibu vizuri swali hili na kupata alama za juu.

7a	- Kuongesha na Kukumbusha Watanzania. Kuwa tuna umøja na amani - Kukumbusha Watanzia kuomba tunamtegemea Mungu.
b	- Viongozi wa Tanzania Mungu
	- Wananchi wa Tanzania hii ni kwasababu waofalo wa Tanzania, wake, waume na waofalo wameatajua kathka wimbo huu.
c	Vina vya kati kathka mshororo wa sita "ki" na vina vya mwisho kati mshororo wa sita na joba "a"
d	Tashbiha - Mjano "Wake kwa waume na waofalo"
	Takribi Ibariki, Tanzania ya Tuboriki waofalo wa Tanzania
pp	- Ili kuweza kuleta maana kamili - Ili kuongesha msisitizo wa jambo hilo

Kielelezo Na. 7.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 6.

Katika Kielelezo Na. 7.1, mtahiniwa alionesha kuwa na uelewa wa ushairi na kujibu vipengele 4 kati ya 5 kwa usahihi, hivyo kupata alama za juu. Aidha, mtahiniwa alibaini tashbiha "wake kwa waume" visivyo kwani tungo hiyo haikuwa na ulinganifu wowote.

Hata hivyo, asilimia 24.32 ya watahiniwa waliojibu swali hili walionesha kukosa umahiri wa kusoma kwa ufahamu kisha kujibu maswali yanayotokana na kifungu hicho. Aidha, watahiniwa hao walikosa maarifa kuhusu uhakiki wa kazi za fasihi simulizi hususani ushairi hivyo kushindwa kujibu vipengele vingi vya swali hili. Baadhi yao walishindwa kutambua mahitaji ya swali, hivyo kutoa

majibu yasiyoendana na kifungu cha ushairi. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja katika kipengele (a) aliandika "kichwa cha shairi hili ni WIMBO WA TAIFA" jibu ambalo halina uhusiano na maswali yaliyoulizwa katika kifungu cha ushairi. Mtahiniwa mwagine katika kujibu vipengele (a) hadi (d) (ii) alinakili baadhi ya mistari ya shairi hili ambapo katika (a) aliandika; *Mungu ibariki Afrika/Wabariki na viongozi wake* (b) *Dumisha uhuru na umoja/wake kwa waume na watoto*. Mtahiniwa huyo aliifanya mistari hiyo kuwa sehemu ya majibu ya maswali husika bila kutoa maelezo yoyote. Kielelezo Na. 7.2 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kujibu kipengele hata kimoja.

a)	<i>Mungu ibariki Afrika</i>
	<i>- wabariki na viongozi wake.</i>
b)	<i>Dumisha uhuru na umoja wake kwa waume na watoto</i>
c)	<i>Mungu ibariki Tanzania na watu wake</i>
d)	<i>Ibariki Tanzania Tubariki waloto wa Tanzania</i>
ii)	<i>Hizi ni ngao zetu Afrika na watu wake Ibariki Afrika xo.</i>

Kielelezo Na. 7.2: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 7.

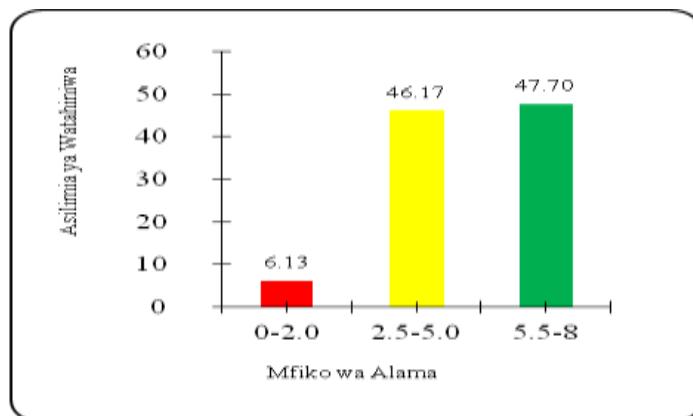
Katika Kielelezo Na. 7.2, mtahiniwa alitoa majibu yasiyozingatia matakwa ya swali katika vipengele vyote kwa kunakili baadhi ya mistari ya beti za shairi kama majibu ya vipengele (a) hadi (d) (ii).

2.2.6 Swalii la 8: Uandishi wa Barua Rasmi

Swali lilitoka katika mada ya *Uandishi*, mada ndogo ya *Uandishi wa Barua Rasmi*. Swali hili lililenga kupima umahiri wa mtahiniwa katika kutumia muundo na taratibu sahihi katika kuandika barua rasmi (kiofisi au kikazi). Swali liliuliza:

Andika barua kwa Mkuu wa Chuo cha Uuguzi Peramiho S.L.P 133 Songea, kuomba nafasi ya kujiunga na mafunzo ya uuguzi. Jina lako liwe Nakiete Kajiru wa S.L.P 502 Malolo Ndanda. Barua yako ipitie kwa Afisa Mtendaji wa kata unayoishi.

Swali hili lilijibiwa na watahiniwa 487,458 sawa na asilimia 99.98 ya watahiniwa wote waliofanya mtihani. Hili ni swali lillojibiwa vizuri zaidi na watahiniwa wengi. Takwimu za ufaulu zinaonesha kuwa, asilimia 93.87 walifaalu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Chati Na. 8 inaonesha viwango vya ufaulu wa watahiniwa kwa asilimia.

Chati Na. 8: Ufaulu wa Watahiniwa katika Swalii la 8

Katika Chati Na. 8, watahiniwa 29,897 (6.13%) walipata alama hafifu 0 hadi 2, watahiniwa 225,060 (46.17%) walifaalu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 2.5 hadi 5.0 na watahiniwa 232,501 (47.70%) walifaalu vizuri kwa kupata alama 5.5 hadi 8.

Uchambuzi wa majibu ya watahiniwa unaonesha kuwa watahiniwa wengi (47.70%) walifaalu vizuri kutokana na kuwa na umahiri

katika kuandika barua rasmi/kiofisi. Miongoni mwao, watahiniwa 7,939 (1.6%) walipata alama zote 8 kwa kuwa waliweza kuandika barua rasmi kwa kuzingatia muundo na taratibu zote za uandishi wa barua rasmi. Katika uandishi wao walizingatia mambo muhimu ya uandishi wa barua hiyo kama vile:

Anwani ya mwandishi iliyoandikwa katika kona ya juu kulia, tarehe ya kuandikwa barua iliyo chini ya anwani ya mwandishi, anwani ya mwandikiwa iliyo upande wa kushoto chini ya anwani ya mwandishi, kupitia kwa (k.k) iliyo chini ya anwani ya mwandikiwa, kichwa cha barua kilichoandikwa kwa herufi kubwa na kutaja lengo la barua, kiini cha barua kilicho jitoshela kulingana na matakwa ya swal na mwisho wa barua wenyе jina na saini ya mwandishi iliyo juu ya jina.

Vilevile, watahiniwa hao walizingatia ufasaha na usanifu wa lugha na taratibu za uandishi ipasavyo. Kielelezo Na. 8.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeandika barua ya kiofisi/kikazi kwa usahihi na kupata alama za juu.

8.	S. L. P 502, <u>MALOLONDANDA</u> , 18 - 11 - 2021
	MKUU WA CHIUCHA UUGUZI PERAMIHO, S.L.P 133, SONGEA K.K AFIA MITENDAJI WA KATA, S.L.P 502, MALOLO, NDAAA Ndugu
	<u>YAH: OMBI LA KUJIUNGA NA MAFUN</u> <u>ZO YA UUGUZI</u>
	Rejea mada tajwa hapo juu. Mimi ni kijana ambaye nina miaka 23. Niluyehitimu kidato cha nne mwaka 2019 katika chule ya Uehondori kibasila. Ningombaa nafasi ya kujiunga na mafunzo ya uuguzi katika chuo chako cha uuguzi Peramiho. Nikuhakikishie kwamba kidatu cha nne nifaulu vizuri katika mavomo ya usyanse na mengine nifaulu wa wastani. Hivyo naambatanisha na cheti changi cha darasa la saba cheti cha kuzalima pamoja na cheti cha kuhiti nne kidato cha nne.
	Ni matumaini yangu ombi langu litakutali wa na kupokelewa vizuri. wako, Mbiifu. Nakiete Kajiru. (mwombaji)

Kielelezo Na. 8.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 8.

Katika Kielelezo Na. 8.1, mtahiniwa aliandika barua kwa Mkuu wa Chuo cha Uuguzi Peramiho kuomba nafasi ya kujiunga na mafunzo ya uuguzi kama ilivyotakiwa. Aidha, alimudu kuandika barua hiyo kwa kuzingatia vigezo muhimu vya uandishi wa barua rasmi na kupata alama zote.

Hata hivyo, idadi kubwa ya watahiniwa (46.17%) walikuwa na ufaulu wa wastani kutokana na kuandika barua isiyojitosheleza

kimuundo na kushindwa kuzingatia ipasavyo matakwa ya swalii. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika barua isiyozingatia anwani na jina la mwandishi alilopewa (Nakiete Kajiru, S.L.P 502 Malolo - Ndanda) badala yake alitumia jina lake *Maria Mgole* na anwani yake *S.L.P 270 Kilolo - Iringa*, hivyo kupata alama za wastani. Aidha, watahiniwa wengine walishindwa kuzingatia baadhi ya vigezo muhimu vya uandishi wa barua rasmi kama vile kutokuandika itakapopitia barua hiyo (*k.k.*) *inayoandikwa chini ya anwani ya mwandikiwa*, na kuandika *kichwa cha barua kwa herufi ndogo*.

Licha ya ufaulu mzuri wa watahiniwa katika swalii hili, watahiniwa wachache sana sawa na asilimia 6.13 walikuwa na kiwango hafifu cha ufaulu kutokana na kukosa umahiri wa uandishi wa barua rasmi kwa kuzingatia muundo na taratibu zote kama inavyotakiwa. Kutokana na kukosa umahiri huo, baadhi ya watahiniwa waliandika barua za kirafiki na wengine walichanganya miundo yote miwili ya barua ya kirafiki na rasmi. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliandika; 'barua ya kirafiki' inayotoa taarifa kwa rafiki yake iliyokuwa na kichwa cha barua kilichoandikwa *nafasi ya kujiunga na mafunzo ya uuguzi* na katika kiini alimwomba rafiki yake ampatie vitabu vya mafunzo hayo kinyume na matakwa ya swalii. Aidha, wengine walionesha kukosa uelewa kabisa wa uandishi wa barua hiyo, hivyo kutokuandika chochote. Kielelezo Na. 8.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kuandika barua rasmi kwa kuzingatia maelekezo aliyopewa na kupata alama hafifu.

	Uguzi paramitho J.L.p. 183.
- Mkuu wa chwacha uuguzi	dongoa.
U.b.p 502	
Mafua	
18/11/2021	
yani : NAFASI ym kuomba kazi itwilia na mada tajwa hapojui nina ombe kesi kattika chuo cha uuguzi - mimi ni mzaefu meuni wa kazi hiyo - wa mialeko mingi Ajantoni Janja nina matumimmoombi tangu litafanyua kazi nt- Ajantoni Janja	
ni mimi wako mititu. Nakuto kujini. Ajantoni Janja	

Kielelezo 8.2: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 8.

Katika Kielelezo Na. 8.2, mtahiniwa aliandika anuani ya mwandikiwa mahali pa anuani ya mwandishi na hakuandika tarehe ya barua. Pia, hakuandika anuani ya kuitishia barua hiyo (k.k). Aidha, aliandika kichwa cha barua kuhusu *maombi ya kazi ya uuguzi* na katika kiini ametoa maeleo ya kuomba kazi hiyo badala ya nafasi ya mafunzo ya uuguzi.

2.3 SEHEMU C: MASWALI YA MAJIBU MAREFU

Sehemu C ilikuwa na maswali manne ambapo mtahiniwa alitakiwa kujibu maswali matatu. Kila swali lilikuwa na alama 15 hivyo kufanya sehemu hii kuwa na jumla ya alama 45.

2.3.1 Swali la 9: Dhima ya Fasihi

Swali hili lilitoka katika mada ya *Fasihi kwa Ujumla*, mada ndogo ya *Dhima ya Fasihi*. Swali lilimitaka mtahiniwa kutumia hoja tano (5) kuthibitisha iwapo fasihi ina umuhimu wowote katika jamii na lililenga kupima uwezo wa mtahiniwa katika *kutathmini* umuhimu wa kazi mbalimbali za fasihi katika jamii.

Swali hili lilijibiwa na watahiniwa 404,017 sawa na asilimia 82.89 ya watahiniwa wote waliofanya mtihani. Kiwango cha ufaulu kilikuwa kizuri kwani watahiniwa 342,091 sawa na asilimia 84.67 walifaulu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Jedwali Na. 2 linaonesha idadi na asilimia ya watahiniwa kwa kila kiwango cha ufaulu (alama).

Jedwali Na. 2: Asilimia ya Ufaulu wa Watahiniwa

Alama	Idadi ya Watahiniwa	Asilimia ya Watahiniwa
0.0 - 4.0	61,926	15.33
4.5 - 9.5	213,167	52.76
10.0 - 15.0	128,924	31.91

Katika Jedwali Na. 2, watahiniwa 61,926 (15.33%) walipata alama hafifu 0 hadi 4, watahiniwa 213,167 (52.76%) walifaulu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 4.5 hadi 9.5, na watahiniwa 128,924 (31.91%) walifaulu kwa kiwango kizuri kwa kupata alama 10 hadi 15.

Takwimu zinaonesha kuwa, zaidi ya nusu ya watahiniwa (52.76%) waliojibu swal hili walifaulu kwa kiwango cha wastani kutokana na kukosa hoja madhubuti na za kutosha katika kutathmini umuhimu wa kazi za fasihi katika jamii. Baadhi yao, walirudia hoja moja zaidi ya mara mbili, hivyo kusababisha kupata alama pungufu kwa hoja hiso. Kwa mfano, baadhi ya watahiniwa walitoa hoja zifuatazo; (i) *Kuelimisha jamii*, (ii) *kufundisha jamii* (iii) *kuburudisha jamii* (iv) *Kufurahisha jamii*. Kimsingi, jumla ya hoja hizi ni mbili tu kwani hoja ya kuelimisha/kufundisha jamii ni dhana moja; na hoja za kufurahisha/kuburudisha jamii ni dhana zinaofanana. Hivyo kwa kuandika hivyo, watahiniwa hao walipata alama pungufu katika swal hili, hivyo kuwa na ufaulu wa wastani.

Kwa upande mwingine, watahiniwa waliojibu swal hili vizuri (31.91%) walionesha kuwa na maarifa ya kutosha juu ya dhima za fasihi, hivyo kutathmini kwa usahihi umuhimu wa kazi za fasihi

katika jamii. Watahiniwa hao, waliweza kuandika *utangulizi* mzuri na kutoa maelezo toshelevu katika kiini cha swali, kwa kueleza hoja madhubuti zenyе mifano mbalimbali kutoka katika kazi za kifasihi. Baadhi ya hoja zilizotolewa na kufafanuliwa ni; (i) *Fasihi huelimisha* (ii) *Fasihi huifadhi na kuendeleza utamaduni* (iii) *Fasihi huifadhi historia ya jamii* (iv) *Fasihi hutumika kukuza lugha, na* (v) *Fasihi husisimua*. Pia watahiniwa hao waliweza kutoa *hitimisho* sahihi kulingana na matakwa ya swali. Kielelezo Na. 9.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyejibu vizuri swali hili na kupata alama za juu.

q.	<p><i>Fasihi ni kazi ya sanaa itamiayo lugha kuefikisha ujumbe kwa jamii hasika. Fasihi megawanyiha kwa fasihi andishi na fasihi simulizi. Fasihi andishi ni aina ya fasihi ambayo humasilishwa kwa nija ya maenduchi. Ila fasihi simulizi ni aina ya fasihi ambayo humasilishwa kwa nija ya matenduu. Fasihi na mchango mkubwa kati kinyenda jamii. Yetu na hiryo ina umuhimu, mifano wa umuhimu wa fasihi ni.</i></p> <p><i>Huelimisha jamii. Fasihi ina jukumu ya kugawa elimu kwa kila jamii kama ni kuna turosomaji au wasikilizaji. Elimu inauwezo wa kuuasilisha kazi ya fasihi kwa nija mbalimbali. Kua mifano, muallimu wa darasani ana mbili za ke za kuuasilisha elimu karenve dorusa hiryo hizi mbinu tofauti ambazo walimo hutumia. Yutoa elimu ni tanda la fasihi. Hutoa burudani kwa jamii. Fasihi pia imewaze kuuaburudisho mto kati kila jamii kwa namna mbalimbali. Burudani ni kilego cha mifano ya mwanadamu na hiryo mwanadamu hutofauta burudani awere kuridhisha amani na yale ya megeoni muhibi. Fasihi imetoo burudani bina kundi fulani la jamii. Mifano kazi ya mwandishi wa vitabu hutengeneza vitabu vina vyopendwa na jamii. hivyo kuuaburudisho waasoraji.</i></p>
----	---

	Hukuzo lugha lugha ni sauti za nusitu zenyu mpangilia mesulum zilizokubalidoo na jamii ili zitumike katika mwanziliano. Fasihi inatumia lugha kwenetlisha fikra zilizozmo kathika kiti ya mawazidomo. Hivyo kuna zamna moja ama nyinyige, fasihi imechanga pokubwa katika hukuzo lugha ya jamii husika mfano misimelaji wa hadithi hutumia lugha ili kuwasilitisho fikra zake, hivyo hukuzo lugha kuna watoto wanowamizi kwa hapa anaipesimuliza.
	Huifadhi amali za jamii. Pi fasihi imepana jukumu ya kohifadhi keli ambacho kinahimizaa na kutoka kufikra jamii. Fasihi inauzeza kufunzo kwa njia ya kichwa, mwendiche na sababu ya mwendeleo ya sayansi na teknolojia, kumelewa na ritua vinaigwevanya kazi ya fasihi mfano vinaosa santi na tutekeleshii. Mfano mtenzi wa Jkazi ya fasihi ana jukumu la kuhifadhi kazi yake ya sanaa kama mali ya jamii.
	Hudumishi tamaduni za jamii husika. Fasihi pi amesumilia chombo cha krukuza tamaduni mhalimbali katika jamii. Tamaduni hizi hutumia kitengo cha fasihi kuikuzo na kufanya isitawekte. Watoto wanowakura tamaduni za kuharasho kazi yan ye fasihi kwenye jamii nyinyige, hili inayopeleka jamii niya nyinyige kuipenda kazi hivyo ya kisanusi. Mfano zwandishi au auzeza kujengwa kazi yake na kusambaza jamii nyinyige hili inayopelekena tamaduni yao badala ya tamaduni zao.

Kielelezo Na. 9.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 9.

Kielelezo Na. 9.1 kinaonesha sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeweza kudhihirisha umuhimu wa fasihi kwa jamii japokuwa hakuweza kutoa mifano halisi ya kazi za kifasihi ili kuthibitisha hoja zake. Aidha, mtahiniwa huyo alionesa kuwa na changamoto za kisarufi hususani upatanisho wa kisarufi ambapo katika aya mwisho ameandika *tamadauni* yao badala ya *tamaduni* zao.

Hata hivyo, watahiniwa wachache (15.33%) waliojibu swali hili, walitoa majibu yasiyokidhi matakwa ya swali. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja badala ya kuandika insha yenyeye kutoa hoja zinazothibitisha umuhimu wa fasihi katika jamii, aliandika *barua rasmi* ya kuomba kazi katika Baraza la Sanaa kutokana na kutokuelewa vizuri taarifa iliyokuwa katika swali hili. Mtahiniwa

mwingine alitoa utangulizi wenyе kulisifia Baraza la Sanaa na katika kiini alitoa hoja kama: *kuwa makini katika kazi yako*, *kuwa mwaminifu katika kazi*, *kuwa mtiifu katika kazi*, *kuwa mwajibikaji katika kazi* na *kuwa mtu mwenye busara*; hoja ambazo hazikuwa na uhusiano wowote na dhima stahiki za fasihi katika jamii. Watahiniwa hao, walitakiwa kutumia mifano ya kazi mbalimbali za fasihi na kufafanua kazi/dhima zake kama vile; kuelimisha (ii) kuifadhi na kuendeleza utamaduni (iii) kuifadhi historia ya jamii (iv) kukuza lugha, na (v) kusisimua au kuburudisha jamii. Kielelezo Na. 9.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kujibu swali hili na kupata alama hafifu.

9	<p><i>Jasili ni kazi ya taranaji</i> I <i>Kumtoto kujikisha yumbesi kwa haditho au jarana</i></p> <p><i>Umuhimu iwasilishwa</i> <i>Masili Ikihiyadhiwa katika taranadihi Inawezza kuwa ni 'viziuri' saidi katika jamii</i></p> <p><i>i) Ikihiyadhiwa katika vinasa sauti</i> Inawezza kuwa ndio inawezza kusema <i>kwambogo</i> "hata omnia howegi" Kusoma na kuandikaa <i>uvonachio</i></p> <p><i>ii) Ikihiyadhiwa katika kichwa nayo mto anawezza kujapato kumbukumbu mto mayano akili</i> Kia tuu atawezza kuu ota kuandikaa citakanya kumbukumbu <i>kumbuka</i></p> <p><i>iii) Ikihiyadhiwa katika kanda za video</i> Inawezza mto <i>vedamaa alio</i> yeye mwanenze na kusoma hata kusoma hajndi Kusoma na kuandikaa</p> <p><i>iv) Ikihiyadhiwa katika magazeti</i> ukuwa wanawezza Kusoma na hata kama <i>vazijui</i> Kusoma ukwembea <i>kezikulizo</i> uchitakachia kusoma uvonokusoma pata <i>leuvenye gazeti</i> tel kuto</p>
---	---

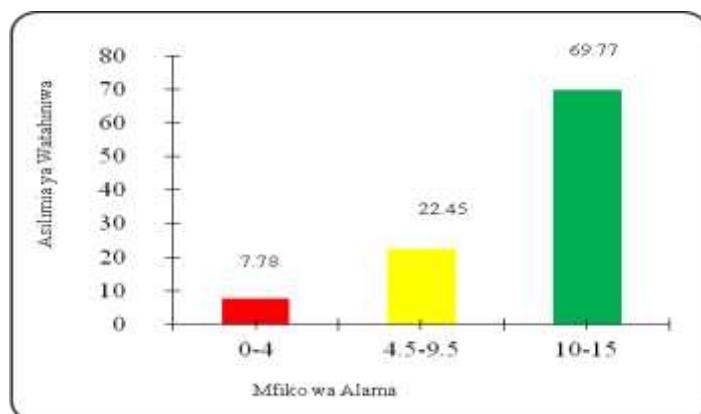
Kielelezo Na. 9.2: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 9.

Katika Kielelezo Na. 9.2, mtahiniwa alibainisha njia mbalimbali za kuhifadhi kazi za fasihi kama vile *maandishi*, *vinasa sauti*, *kichwa*, *kanda za video* na *magazeti*; kisha akaelezea umuhimu wa kila njia kinyume na matakwa ya swali.

2.3.2 Swalii la 10: Uhakiki wa Ushairi

Swali hili lilitoka katika mada ya *Uhakiki wa Kazi za Fasihi Andishi* katika mada ndogo ya *Uhakiki wa Ushairi* na lililenga kupima uwezo wa mtahiniwa katika kutathmini kazi mbalimbali za kifasihii hususani ushairi. Swali lilimtaka mtahiniwa kuchagua mashairi matatu kwa kila diwani kutoka diwani mbili alizosoma kisha aoneshe jinsi washairi walivyo walimu bora wa jamii ya leo.

Watahiniwa 379,288 sawa na asilimia 77.81 walilijibu swali hili. Ufaulu wa watahiniwa katika swali hili ulikuwa mzuri sana ambapo watahiniwa 349,772 sawa na asilimia 92.22 walifaalu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Chati Na.9 inaonesha viwango vya ufaulu wa watahiniwa kwa asilimia.

Chati Na. 9: Asilimia ya Ufaulu wa Watahiniwa katika Swalii la 10

Katika Chati Na. 9, watahiniwa 25,516 (7.78%) walipata alama hafifu 0 hadi 4, watahiniwa 85,148 (22.45%) walifaalu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 4.5 hadi 9.5 na watahiniwa 264,264 (69.77%) walifaalu kwa kiwango kizuri kwa kupata alama 10 hadi 15.

Uchambuzi wa majibu ya watahiniwa unaonesha kuwa watahiniwa wengi (69.77%) walikuwa mahiri katika uhakiki wa ushairi, hivyo kujibu vizuri swali hili na kupata alama za juu 10 - 15. Watahiniwa hao, waliweza kuonesha jinsi washairi walivyo walimu bora wa

jamii ya leo kwa kutoa hoja tatu kutoka katika diwani mbili walizosoma wakihuisha diwani ya "Wasakatonge", "Malenga Wapya" na "Mashairi ya Chekacheka".

Watahiniwa hao waliweza kutumia mifano sahihi ya mashairi kutoka katika diwani hizo na kuonesha jinsi yanavyotumiwa na washairi kwa manufaa ya jamii zao. Miongoni mwa hoja walizotumia ni pamoja na washairi:

kuifunza jamii umuhimu wa mapenzi ya dhati katika kujenga familia bora, kuielimisha jamii juu ya umuhimu wa kutumia rasilimali kwa uangalifu, kukemea tabia ya unyama inayofanywa na baadhi ya watu wenyewe uwezo, kuelimisha jamii kuhusu ukombozi wa kifikra, kushauri jamii kuchagua viongozi wenyewe uwezo wa kuongoza na kuwashauri wanawake kuwa na umoja na mshikamano ili waweze kujikomboa katika nyanja mbalimbali.

Watahiniwa hao walifafanua hoja hizo kwa kutumia mifano ya mashairi ya kutosha kutoka katika diwani walizochagua na kuhusianisha na maisha halisi ya jamii. Kwa mfano, mashairi kama *Nahodha, Tohara, Mahaba na Wanawake wa Afrika* katika diwani ya "Wasakatonge"; *Utu, Indira na Kazi Yetu Harakati*; kutoka "Mashairi ya Chekacheka" na *Puuzo, Israfu, Sukari, Kifungo* na *Nipate Wapi Mwingine* katika "Malenga Wapya" yalitumiwa na watahiniwa hao kufafanua hoja zao. Vilevile, watahiniwa hao walizingatia muundo sahihi wa insha kwa kuandika utangulizi bora, kiini na hitimisho linalokidhi matakwa ya swalii kama inavyoonekana katika Kielelezo Na. 10.1.

10.	<p>Nashairi ni walimu bora katika jamii ya leo katika kuitamko na kuelimisiko jamii juu ya mambo mbalimbahi. kwa kuhumi idzuni ubili ya "WASAKATONGE" iliyoandikwa na mohamedisi khatibu na "MALENGA WAPYA" iliyoandikwa na TAKILUKI nifieldozajinsi washairi walipo uruhimu katika jamii zao.</p> <p>Nikianza na idzuni ya "WASAKATONGE" nashairi mohamedisi seif khatibu amekuwa kama walimu katika jamii yako kama ifuatayo.</p> <p>Kwanza, Mshairi anaifunzo jamii kuumba Mwanamke ni chanzo cha Mafanikio katika jamii; Hii inaonyeshwa katika shairi la "Mwanamke" ambapo mshairi anasema;</p> <p>"Namuone Mwanamke" yu shambani tembo ukononi; "Analimo,"</p> <p>Hii inadhiilisha wazi kuumba Mwanamke mtu-mchagalezi katika kuleta Maendeleo ya jamii.</p> <p>Pia, Mshairi anaifunzo jamii kuwa viengozini hawaparwi kungnitania Madaraka iwayo zinthi wa uinatoseko; Hii, inathibitishwa katika shairi la "Mahedha" mshairi anasema,</p> <p>"Mahedha zungizngnia usukani" "Abiria seto tusekeli"</p> <p>hypo mshairi anaonyesha wazi wazi jinsi yamii inaujoheseko juu ya viengozini mpakabiuvi viengozini waadee hiyo tabia.</p> <p>Hata hiyo, Mshairi anaifunzo jamii kuwa na Mapenzi ya kweli katika ndeaji Hii inathibitishwa katika shairi la 'Mahaba', mshairi anasema,</p> <p>"Kama Mapenzi urezimu, sihitaji nitibwao"</p> <p>Duwa yanju mimi moja, Mimi kupondwa na wewe. Kuuhiiyo, jamii inapazua kuwa na Mapenzi ya kweli'.</p>
-----	--

10.	<p>Kwa kuhumia dirwani ya "MALENGA WAPYA" pia Mshairi amewenza kuitunza jami' yako kama ifuatayo. Kuanza, Ameifunzo jamii juu yamadhaba yasakari; katika shairi la "sukari" Mshairi anasema, "sukari ina Mashaka, athari kukuletaa" Hujara nitazitaja, na zile unazozijua, kuanza meno kutoza, mengine kungo ka, Kwa hiyo jamii inapaswa kuuwa na matumizi mazuri ya sukari. Pia, Mshairi ameifunzo jamii kuhusu Matumizi Nazuri ya fedha ili kuleta maendeleo; Hii inaoenyeshwa katika shairi la "Israfu", msanii anasema. "Israfu ni ya kwako" Uemo kuitumia Angalia Mwisho wako zilie jijutia. Kwa jamii tunapasiwa kuuwa na matumizi mazuri ya fedha hosa tenapozi pata sili hujje jutha. Mwisho, Mshairi ameifunzo jamii kuhusu uhuru na haki kuwa wanawake; Nyano katika shairi la "Kifungo" msanii jinsi Mwanamko asiyohabaki na uhuru, msanii anasema, "Kifungo kimenichosha" Minyororo naachia, Kwa hiyo jamii zetu hosa wanawake wazi we na unyanayi juu ya haki za wanawake katika kufanya mambo yao. Kwa kumalizia washairi wengi wa dirwani ni walimu katika jamii zao kuhusu ukombozi wa changamoto uzalimbuli katika jamii zao kama vilip Matubaka, uongazi Mbagya, Rushwa na umlaya ili kujenga jami' iliyo bora zaidii" </p>
-----	---

Kielelezo Na. 10.1: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 10.

Katika Kielelezo Na. 10.1 mtahiniwa alibainisha mashairi ya *Nahodha, Wanawake wa Afrika na Mahaba* katika diwani ya "Wasakatonge" na *Israfu, Kifungo na Sukari* kutoka katika diwani ya "Malenga Wapya". Mtahiniwa huyo alitoa hoja sahihi zinazotokana na mashairi hayo kulingana na matakwa ya swali na kupata alama za juu.

Hata hivyo, watahiniwa wengine (22.45%) waliojibu swalii hili walifaulu kwa kiwango cha wastani kutokana na kutoa hoja zenyé mapungufu au zisizojitosheleza kutoka katika diwani husika. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja aliweza kutoa hoja halisi kutoka katika diwani ya "Wasakatonge" kama vile; *kuifundisha jamii umuhimu wa mapenzi ya dhati katika kujenga familia bora na kuielimisha jamii juu ya umuhimu wa kutumia rasilimali kwa uangalifu* lakini baadhi ya mifano ya mashairi aliyotoa hayakuwa halisi ambapo alitaja shairi la *Samaki Mtungoni* bila kuhusisha maudhui ya shairi hilo na elimu inayotolewa na mshairi, hivyo kupata alama za wastani.

Watahiniwa wachache (7.78%) waliojibu swalii hili walikuwa na ufaulu hafifu kwani walionesha kukosa umahiri kuhusu dhana nzima ya ushairi na uhakiki wa kazi za fasihi andishi kwa ujumla. Watahiniwa hao, walishindwa kuonesha jinsi washairi walivyo walimu bora wa jamii ya leo kwa kutumia mashairi matatu kutoka katika kila diwani walizosoma. Baadhi yao, walitaja dhamira mbalimbali zilizopo katika diwani hizo kama vile *rushwa, uhujumu uchumi, uongozi mbaya, mapenzi ya dhati, uzalendo na ugumu wa maisha* bila kuhusisha mashairi yenye dhamira hizo pamoja na mafunzo yaliyotolewa na washairi katika diwani husika. Watahiniwa wengine walishindwa kunukuu kwa usahihi mashairi kwa kuchanganya diwani yanapopatikana mashairi hayo. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alitumia shairi la *Nahodha linalohusu tabia zisizofaa za viongozi na kuonesha kuwa shairi hilo linapatikana* katika diwani ya "Malenga Wapya" badala ya "Wasakatonge." Kielelezo Na.10.2 ni sampuli ya sehemu ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kujibu swalii hili.

10

"WASAKATONCE"

Kwa kifuraha dhivani mbili ambazo ni wasakatongo na Muzenga Wapya.

Kwa kuanza na dhivani ya "WASAKATONCE" inayandikwa na M.C. Nhatibul Muandishi amo tumea dhivani hii kuonyesha taswira kama xifualzo

Wasakatongo - Inawakilisha kundi la wella la hoi wanaotokerha uruju wulta kujitafuta ridhibhi

Samati - Muandishi ametumia taswira kini kuonyesha kwa welta wa matalabka tawfa la pia imewakilisha kama Mpesi

Nahodha - Inawakilisha wata wetsabeni la chini wanaonyonywa na lugandumiyo a na kundi la welta wenye uwezo

Vingonga - Imewakilisha kama vingozzi Nigeugen wanaoshita maddalaha na kumbi hawwezi kuongoza nchi yao ipasavyo

10

"MALENGA KADYA"

Kwa kifuraha dhivani hii muandishi cumaonyesha bate basutro mbalimbali bluma vito

Ua - Imetumika taaliba Shari' ina malenga wapya kuuwalisha Muhammed au mithiqi mirembo taaliba Shari' la ("Ua")

Muluvi - Imewakilisha wata wa meta baka ya chini

Kielelezo Na.10.2: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 10.

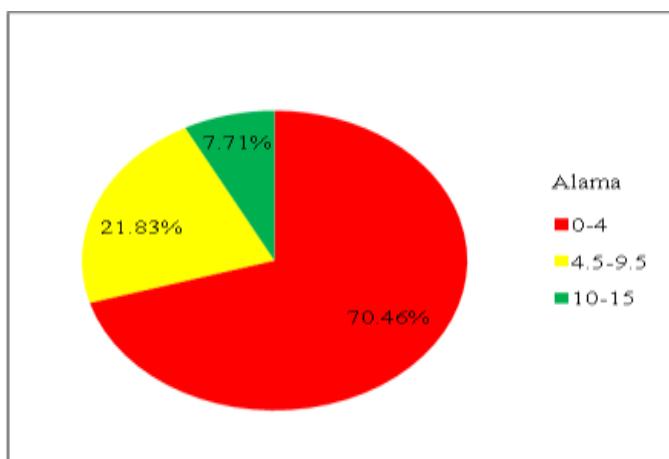
Kielelezo Na. 10.2 kinaonesha majibu yasiyo sahihi ya mtahiniwa ambaye hakuwa na umahiri katika kuandika insha na pia hakuelewa matakwa ya swali.

2.3.3 Swali la 11: Uhakiki wa Riwaya

Swali hili lilitoka katika mada ya *Uhakiki wa Kazi za Fasihi Andishi*, mada ndogo ya *Uhakiki wa Riwaya* na lililenga kupima uwezo wa mtahiniwa wa kutathmini maandishi ya kifasihi. Swali lilimtaka mtahiniwa kueleza mambo matatu yaliyopendekezwa na

waandishi wa riwaya za *Watoto wa Mama N'tilie* na *Joka la Mdimu* yenyе lengo la kuzuia rushwa katika jamii.

Swali hili lilijibiwa na watahiniwa wachache zaidi ikilinganishwa na maswali mengine katika sehemu C ambapo watahiniwa 170,617 sawa na asilimia 35.00 ya watahiniwa waliofanya mtihani walilijibu. Kwa ujumla, ufaulu katika swali hili ulikuwa hafifu kwani idadi ndogo ya watahiniwa (50,403) sawa na asilimia 29.54 pekee ndio waliofaulu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Chati Na. 10 inaonesha viwango vya ufaulu wa watahiniwa kwa asilimia.

Chati Na. 10: Ufaulu wa Watahiniwa katika Swali la 11

Katika Chati Na. 10, watahiniwa 120,214 (70.46%) walipata alama hafifu 0 hadi 4, watahiniwa 37,254 (21.83%) walifaulu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 4.5 hadi 9.5 na watahiniwa 13,149 (7.71%) walifaulu kwa kiwango kizuri kwa kupata alama 10 hadi 15.

Watahiniwa wengi (120,214) sawa na asilimia 70.46 waliojibu swali hili walikuwa na kiwango hafifu cha ufaulu. Ufaulu huo ultokana na kukosa maarifa ya kuchambua maudhui katika riwaya teule ili kueleza mambo matatu yenyе lengo la kuzuia rushwa katika jamii yaliyopendekezwa na waandishi wa riwaya za *Watoto wa Mama N'tilie* na *Joka la Mdimu*. Baadhi yao, walichambua dhamira

mbalimbali bila kuhusisha mahitaji ya swalii hili ambapo walitakiwa kubaini mapendekezo yaliyotolewa na waandishi hao yenye lengo la kuzuia rushwa katika jamii. Mfano, mtahiniwa mmoja alibainisha dhamira za *madawa ya kulevyaa, uvivu, ubaguzi wa rangi, mapenzi na ndoa, umaskini na ulevi* kutoka katika riwaya ya "Watoto wa Mama N'tilie" kuwa ni chanzo cha maovu katika jamii lakini alishindwa kuonesha ni namna gani matatizo hayo yamehusishwa na rushwa ambapo pia hakutoa mapendekezo ya kuzuia rushwa katika jamii.

Watahiniwa hao pia walionekana kukosa umahiri kuhusu *uhakiki wa riwaya* kwa jumla, kwani wengi wao (23.8%) walipata alama 0 kutokana na kuandika mambo yasiyohusiana na riwaya za *Watoto wa Mama N'tilie* na *Joka la Mdimu*. Kwa mfano, wapo watahiniwa waliotumia tamthiliya za *Orodha, Kilio Chetu* na *Ngoswe Penzi Kitovu cha Uzembe* badala ya riwaya zilizoelekezwa. Watahiniwa wengine walichanganya wahusika katika riwaya hizi na kutoa hoja zisizokidhi matakwa ya swalii. Watahiniwa hao walitakiwa kuonesha mapendekezo ya waandishi kama vile: *utoaji wa elimu kuhusu rushwa, kuhimiza uzalendo, kuwapo kwa udhibiti imara wa wala rushwa, kuboresha maslahi ya watumishi ili kupunguza mianya ya rushwa, viongozi wa umma wafuate misingi ya haki na sheria ili kulinda rasilimali za umma, kuanzishwa kwa vyombo mbalimbali* vya kusimamia tatizo la rushwa na *kuwapo kwa ushirikiano baina ya wanajamii* katika kukabiliana na rushwa.

Kwa ujumla, watahiniwa hao walishindwa kubaini mapendekezo hayo yaliyotakiwa kuambatana na mifano kutoka katika riwaya teule walizopewa. Kielelezo Na. 11.1 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kutoa mapendekezo sahihi ya kutokomeza rushwa katika jamii, hivyo kupata alama hafifu.

11	<p>Mwamini wa niwaya ya watoto wa mama ntilie na joka la mdumu. Wam eonesha kuwa rushwa ni Miongoni. Kuwa Matafizo yanayosikabili jamii; nyingi pia Mambo ya kuzuia mfurhuta ni pale ambapo kiti ana kuletea pesa kuwa ajiri ya hufanya nae napenda una uwezo wa kuhataa hama muhuri. Kita alipo kuwa ana pewa rushwa na pote hiyo inaperekeo Magonjwa na Kifo. Wizi na ujambazi. Ni pale amb apo Mama ntilie atupepika chakula chako lilotlini anatoke pitter na hufanya uja mbazi.</p> <p>Umaskini + umaskini unaperekeo kufo kea rushwa tunamuona mifuruktu Zainabu ana popokoa rushwa kuwa Mzo elomolomo.</p> <p>Suala la Halezi : tunamuona Mama ntilie ambayo ni Mwaranke ariye na Halezi bora katika familia yake anababisha watoto wake kuwa Njia Mbazi katika jamii.</p> <p>Suala la elimu : Malo linapere kea Maadili potofu katika jamii pia elimu ni muthimu katika jamii yetu hili ya sasa lisipu vijana utengi wa kikosa. Elimu inauza pelle kea Maachili makanya na kuwaperekeo kujapthea rushwa.</p>
----	---

Kielelezo Na.11.1: Sampuli ya majibu yasiyo sahihi katika swali la 11.

Katika Kielelezo Na. 11.1, mtahiniwa alibainisha dhamira mbalimbali katika riwaya ya Watoto wa Mama N'tilie bila kuonesha namna rushwa zilivyoibuka katika dhamira hizo na njia za kutokomeza rushwa.

Aidha, asilimia 21.83 ya watahiniwa waliojibu swali hili walifaalu kwa kiwango cha wastani kwa kuwa waliweza kubaini baadhi tu ya mapendekezo yaliyotolewa na waandishi wa riwaya teule. Hivyo, majibu yao yalikuwa hayajitoshelezi kwa hoja na mifano na kusababisha kupata alama za wastani.

Kwa upande mwingine, watahiniwa wachache, (13,149) sawa na asilimia 7.71 walijibu vizuri swali hili kutohana na uelewa wa riwaya teule na maarifa toshelevu ya uhakiki wa maudhui katika riwaya. Watahiniwa hao, walionesha kuwa, rushwa ni mionganii mwa matatizo yanayozikabili jamii nyingi kwa kubainisha matatizo sahihi yanayopatikana katika riwaya ya "Watoto wa Mama N'tilie" na "Joka la Mdimu." Watahiniwa hao walieleza mapendekezo ya waandishi yenyе lengo la kuzuia rushwa kwa kutoa hoja sahihi zilizokuwa na mifano madhubuti kutoka katika riwaya za "Watoto wa Mama N'tilie" na "Joka la Mdimu." Vilevile, watahiniwa hao waliandika *utangulizi mzuri, kupanga hoja kimantiki na kutumia Lughafasaha, pamoja na kutoa hitimisho* lililoendana na matakwa ya swali. Kielelezo Na. 11.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyejibu vizuri swali hili na kupata alama za juu.

11.	<p>Rushwa kwa tafiri ya Kawaida in ajulikana kama mendo. hiki ni Kitendo cha mtu kuna mbali au kitu cha tha- mani ni kuweza Kupata Upendeleo kwa Kuanzehewa jambaa au kuharakuhiwa h uduma. Riwaya za WATOTO WA MAMA N'TILIE pamoja na JOKA LA MDIMU zilizoundikwa na Emmanuel Mbogo pamoja na A. J. Safari kwa mifutano, hu eleza namna mbali mbali za kizuri rushwa a. Kwa Kuanza na riwaya ya WATOTO WA MAMA N'TILIE yaquatayo ni mambo matatu yaliyo pondikezwa ili kizuri rushwa, Jeshi la polisi inabidi kuu na Uamini fu na Kupinga rushwa. Katika muruu hii muandishii anathawaa jeshi hi la polisi kuna na Uamini fu kuu</p>
-----	--

11. Tarfa Iao ili Kupinga suala ta
ruhuwa nichi, Katika Kitabu au nw
aya hii inaonesha Kawa jahil la poli
si nko mstari wa mbete Katika Kup
inga ruhuwa kuruka kwa watanya
brashara wadogowadogo yaani mama
ntiliye wanafanya kazi kwandani.

Serikali inatakiwa kutua elimu
kwa wananchi juu ya suala ta ruhuwa.
Pia Kupitia riwaya hii mwandini wa
riwaya hii inihawa serikali kutoa
Elimu kwa jamii ili iweza kuoneza
esuala la Ruhwa nehni kwatua
Inamacharia mengi ni inaonesha kuu
Katika riwaya hii wananchi hawakupi
wa elimu juu ya ruhuwa ndio maara
waliuseza kutua ruhuwa.

Sheria kali na Kufanya kazi k
wa sheria hizo juu ya watakeo jihu
srifa na ruhuwa. Mfano Katika ni
Wayi hii kungekuwa hei sheria kali
na utirekaji wa sheria hizo mama
ntiliye pamoja na watanya binamu
menzakee katika kuwindi cha uraf
iki wawingi weza kutua ruhuwa kuu
a Ankari. Pia Riwaya ya JOKA
LA MDIMU yafuatayo ni mambo mat
ari yaliyopendekezwa ili kuoneza kuzui
a ruhuwa:-

Viongozi wanatakiwa kuwa waami
nifu na mstari wa mbete Kupinga ruhuw
a. Katika riwaya hii mwandini ari

11 tukore ma yekuwa rushwa imetithiri kw
akua viongozi nalo ulipo mifano wam
bile katika kutoa rushwa, Mfano
Brown Kwacha ni moja ya viongo
zi ambae wanaonekana wa kutoa
ande uka mbele kanka kutoarushwa
hivyo masababima yuhuwa kuseithiri.

Sharia kali na zomekutundewa k
azi zimekuwe ili kuzua rushwa. pia
mwandishi anatuoneha ya kwamba he
ria kali zingewekwa ambae zinawabu
na Viongozi pia na wananchi zingeweku
a washusika Kama Brown Kwacha
wasimwemza kujihusiha katika kuto
a na kipokea rushwa hivyo hii ina
washara viongozi kanka jamii zetuhalim.

Elimu itolele kwa viongozi
pamoja na raha. mwandishi anatuole
za yekuwa elimu inatalewa kuto
lea fua viongozi pamoja na raha
mfano Brown Kwacha, Leyla ambae
wanaonekana kuuwa kuwaitambua
madheera ya elimu Rushwa lewa
jamii hivyo mwandishi mapendelekoza
Elmu itolewe.

Hivyo hui, inawezeku kuhitimu
rushwa ya kumka rushwa inabidi
londoleme kabisa kueyie jami 26
Kuu kuu malta udumara wa mae
ndeleo kuu kuuwa inaujardimia
washache tukini inamacharia mae
kuwa kuu taya kuu ujumla.

Kielelezo Na. 11.2: Sampuli ya majibu sahihi katika swali la 11.

Katika Kielelezo Na. 11.2, mtahiniwa alitoa hoja sahihi kuhusu
mapendeleko ya washairi ya kuzuia rushwa katika jamii kama
zilivyobainishwa katika riwaya ya "Watoto wa Mama N'tiliye" na
"Joka la Mdimu."

2.3.4 Swali la 12: Uhakiki wa Tamthiliya

Swali lilitoka katika mada ya *Uhakiki wa Kazi za Fasihi Andishi*, mada ndogo ya *Uhakiki wa Tamthiliya* na lililenga kupima uwezo wa mtahiniwa wa kuchambua maandishi katika tamthiliya teule. Swali lilimtaka mtahiniwa kuonesha jinsi uteuzi wa mandhari ulivyoibua dhana ya mapenzi machungu kwa kutoa hoja tatu kwa kila kitabu katika tamthiliya mbili walizosoma.

Swali hili lilijibowi na watahiniwa wengi (409,015) sawa na asilimia 83.90. Kiwango cha ufaulu kilikuwa kizuri ambapo, watahiniwa 261,479 (63.93%) walifaalu kwa kiwango kizuri na cha wastani. Jedwali Na. 3 linaonesha idadi na asilimia ya watahiniwa kwa kila kiwango cha ufaulu (alama).

Jedwali Na. 3: Asilimia ya Ufaulu wa Watahiniwa

Alama	Idadi ya Watahiniwa	Asilimia ya Watahiniwa
0.0 - 4.0	147,536	36.07
4.5 - 9.5	115,641	28.27
10.0 - 15.0	145,838	35.66

Katika Jedwali Na. 3, watahiniwa 147,536 (36.07%) walipata alama hafifu 0 hadi 4, watahiniwa 115,641 (28.27%) walifaalu kwa kiwango cha wastani kwa kupata alama 4.5 hadi 9.5 na watahiniwa 145,838 (35.66%) walifaalu kwa kiwango kizuri kwa kupata alama 10 hadi 15.

Uchambuzi wa ufaulu wa watahiniwa katika swali hili unaonesha kuwa, asilimia 35.66 walijibu vizuri swali hili kwa kuwa walikuwa na maarifa ya kutosha kuhusu uhakiki wa tamthiliya teule. Hivyo, waliweza kutoa hoja sahihi zinazoonesha jinsi uteuzi wa mandhari ulivyoibua dhana ya mapenzi machungu kwa kutumia tamthiliya teule. Mandhari zilizoibua dhana ya mapenzi machungu kwa wahusika zimeelezwa bayana na watahiniwa hao katika tamthiliya

teule kama ifuatavyo: Katika tamthiliya ya "Orodha" kulikuwa na *mandhari ya kanisani* ambapo mapenzi kati ya Padri James na Furaha yalikuwa chanzo cha kuongezeka kwa ugonjwa wa UKIMWI; *mandhari ya makaburini* kunakofanyika maziko ya Furaha ambapo mama Furaha alikuwa ameshika mkononi karatasi yenye orodha ya majina ya watu waliofanya mapenzi na Furaha ambaye alikufa kwa ugonjwa wa UKIMWI na kutaka kuisoma. Mandhari nyingine ni *vilabu vya pombe* ambapo mwandishi anaonesha kuwa ulevi husababisha watu kufanya mapenzi ya kizembe kama akina Furaha, Mary, Bw. Ecko na Juma. Pia kuna *mandhari ya barabarani* sehemu inayoibua mapenzi ya uongo kwa mfano, Furaha anaposhawishiwa na Kitunda kisha wanafanya mapenzi (ngono) na kuongeza maambukizi ya UKIMWI. Hali kadhalika, katika tamthiliya ya "Kilio Chetu" kulikuwa na *mandhari ya gesti ya Msomali* ambako Joti na Suzi wanakutana kwa ajili ya kufanya mapenzi ili hali wao ni wanafunzi hatimaye Suzi anapata mimba. Mwandishi alitumia pia *mandhari ya kijiweni* ambapo Joti anawashawishi wenzake (Mwarani, Choggo na Jumbe) kujihusisha na maswala ya mapenzi na *mandhari ya mjini* ambapo Joti na wenzake wanaangalia picha za ngono zinazoongeza hamasa ya kujamiiiana. Kwa upande wa tamthiliya ya "Ngoswe Penzi Kitovu cha Uzembe" kulikuwa na *mandhari ya nyumbani kwa Balozi Mitomangi* ambako karatasi za sensa zinachomwa baada ya Ngoswe kutoroka na Mazoea, *mandhari ya kibandani kwa Ngoswe* ambako Ngoswe anamchelewesha Mazoea kurudi nyumbani anapompelekea chakula kwa sababu ya mahusiano yao ya kimapenzi. Vilevile, mwandishi alitumia *mandhari ya mtoni* ambapo Ngoswe na Mazoea wanakumbatiana na kupanga mipango ya kuondoka kwa siri kwenda mijini. Kielelezo Na. 12.1 ni sampuli ya jibu la mtahiniwa aliyepata alama za juu.

17. Mandhari Ni sehemu ambayo kazi ya fasihi hutendoza inaweeza kuuwa mandhari ya nyumbani, shulenii au shambani kwa kulimia tamthiliya mbili ambazo ni KILIO CH ETU Kilichoandikwa na medical aid Foundation na NGOWE PENZI KITOVU CHA UZEMBE Kilichoandikwa na E. Jemzabi Nitakwenda kungywisha ni kua jini gani utenzi wa mandhari uliyoyibua dhana ya mapenzi machungu kwa wahiuu. Kua kuanza na tamthiliya ya KILIO CH ETU Ziquatazo ni haja zinazoyoyeshi jini ambayo mandhari yaliyoyibua mapenzi magumis.

Mandhari ya nyumbani; Katika Kitabu tunganu kuumba mandhari ya nyumbani iliyoibua mapenzi machungu katil ya Mama suzi na mifano wake kua sababu Baba Suji alikuwa anatembea na mke mwililingo kwa hiyo ilimpeleken Mama suzi kuumia na hatimaye mapenzi, yakawa machungu kwa wahiuu ka.

Mandhari ya shulenii; Mandhari hii imepelokea mapenzi machungu kwa sababu suzi alijingira kwenye mapenzi aktiva bado una umui mdogo na mwenzake joti. KutoKana na Kujingia huko bandaa mapenzi yaliikuwa machungu kwa sababu wote walipuwa upanipa wa UKIMWI na hatimaye walitaiti.

Mandhari ya Njani; Katika Kitabu tunganu kuumba chauku alipokutana na Joti njani wakaranya kuzizuanwa kua sababu joti alikuwa atutii na mwanzaniko minajia. Kua hiyo mandhari hii yeye iliibua mapenzi machungu kwa chauku.

Kua humalizia na tamthiliya ya NGOWE PENZI KITOVU CHA UZEMBE Ziquatazo ni mandhari ambazo simoibua mapenzi machungu kwa wahiuu.

Mandhari ya nyumbani; Katika Kitabu tunganu kuumba mazoe alikuwa na mume wake Tovuti Laminii baada ya kuna kwa Ngowee alimuebu mume wake tene na Butaka Kukimbila na Ngowee. Kua hiyo mandhari hii imepibua dhana ya mapenzi machungu baiza ya Ngowee na chanziki Mazoe.

Mandhari ya Mtoni; Mandhari hii imepibua mapenzi ya lichungu kua sababu Ngowee alikuwa anamzaka mazoe. Laminii mazoe

12 alikuwa anagegepa wazazi wake mbali na apu nguvu haku kata tama aliadi Kuyatia ngerewa mazoe na hata aidiiki kutoraka naye na baadae alikuja kukamata na wazazi wake mazoe. Hivyo ilipoleka mapenzi machungu haina ya.

Mandhari ya iikoni; Tunao pale ambeo mazoe, alijigizwa na mama yake uttamptokaa Ngaswe chakula. Lakini nguvu alikuwa anamtaa mazoe na Kupata mazoe kuchelua kuinganani na kuonzo kujuliqua.

Hifimbi: Pia Kupitia mandhari hutuqidia ktehaa; Kupata ujumbe na hata migogoro mbalimbali. Hivyo bai mandhari ni sehemu milii ambayo waandibii butumia katika kuanjerha vitu mbalimbali.

Kielelezo Na. 12.1: Sampuli ya majibu mazuri ya mtahiniwa katika swali la 12.

Katika Kielelezo Na. 12.1, mtahiniwa aliweza kubainisha mandhari mbalimbali zilizoibua dhana ya mapenzi machungu katika tamthiliya ya "Kilio Chetu" na "Ngoswe Penzi Kitovu cha Uzembe" na kupata alama za juu.

Baadhi ya watahiniwa (28.27%) waliojibu swali hili walifaulu kwa kiwango cha wastani kutokana na kutoa hoja zisizojitosheleza katika kubainisha mandhari mbalimbali zilizoibua dhana ya mapenzi machungu katika tamthiliya teule. Watahiniwa hao, walionesha uelewa sahihi wa matakwa ya swali japokuwa baadhi yao walitoa hoja pungufu na wengine walishindwa kutumia mifano sahihi ya ushahidi kutoka katika tamthiliya teule. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alitoa hoja kuhusu *mandhari ya kanisani* katika tamthiliya ya "Orodha" lakini alishindwa kuonesha jinsi mandhari hiyo ilivyoibua dhana ya mapenzi machungu badala yake alielezea mahusiano mazuri ya *Padri James* na waumini wake kunavyoongeza amani katika jamii kinyume na uhalisia, hivyo kupata alama za wastani.

Kwa upande mwingine, asilimia 36.07 ya watahiniwa waliojibu swalii hili walikuwa na ufaulu hafifu kutokana na kukosa umahiri kuhusu mandhari mbalimbali zinazotumiwa na waandishi wa tamthiliya teule kwa lengo la kuibua maudhui katika kazi zao. Watahiniwa hao walishindwa kuonesha jinsi uteuzi wa mandhari ulivyoibua dhana ya mapenzi machungu kwa kuwa walikuwa na uelewa mdogo wa uhakiki wa tamthiliya teule. Baadhi yao, walitoa hoja zinazohusu fasihi kwa ujumla, hususani matumizi ya tamathali mbalimbali za semi, kutaja mandhari mbalimbali za kifasihi na aina za wahusika wanaotumiwa na waandishi wa kazi za fasihi. Wengine walibainisha dhamira mbalimbali katika tamthiliya hizo. Kwa mfano mtahiniwa mmoja alitumia tamthiliya ya "Orodha" na kuandika, *suala la ulevi, kupotea kwa maadili na mapenzi katika umri mdogo* bila kuhusisha mandhari na namna zilivyoibua dhana ya mapenzi machungu kwa wahusika katika tamthiliya husika. Kwa mfano, mandhari zilizotumika katika tamthiliya ya "Orodha" ni zile zilizokuwa na wahusika ambao mwisho wao ulikuwa ni kupata maambukizi ya UKIMWI kama vile *kanisani* (Padri James hazingatii nadhiri yake anashiriki ngono na Furaha), *makaburini* (maziko ya Furaha) na *vilabu vya pombe* (Furaha, Mary, Bw. Ecko na Juma wanalewa pombe na kufanya ngono zembe).

Hali kadhalika watahiniwa wengine walibainisha migogoro mbalimbali iliyojiteza katika tamthiliya teule bila kuhusisha na mandhari zilizoibua dhana ya mapenzi machungu kwa wahusika walijengewa migogoro hiyo. Kwa mfano, mtahiniwa mmoja alionesha mgogoro kati ya Suzi na mama yake baada ya Suzi kujiingiza katika masuala ya mapenzi angali ni mwanafunzi katika tamthiliya ya "Kilio Chetu" lakini hakuonesha mandhari iliyozua mgogoro huo ambayo ni *shulen*i na mwisho wake ambao ni *kupata mimba na kufukuzwa shule* (mapenzi machungu). Kielelezo Na. 12.2 ni sampuli ya majibu ya mtahiniwa aliyeshindwa kueleza jinsi uteuzi wa mandhari ulivyoibua dhana ya mapenzi machungu kwa wahusika katika tamthiliya ya "Orodha" na "Kilio Chetu."

12 Niukweli mandhari yame wera kuburu dhano ya mapenzi machungu kwa uliusitekira kuburu a litabu vifiti yaa tamthilia ni "DRODHA" ilijo andikwa na Steve Reynolds na tamthilia ya "Kilicatu" ilijo andikwa na Medical Aid Foundation.

Tukianzia na Tamthilia ya "DRODHA" IP yo andikwa na Steve Reynolds.

Suala la nje :- Mwandishi wa kitabu hiki amewera kuonesha furaha ambapo alipo za kudanganywa na vifiki yake manyi wakaranda baa na furaha akaraza kuteenia pembe ambapo isingi mifaliki kuburua pia illeti uku rego mikubura kuona intoto wakili furaha anao na kuburua pembe. Hata kurenye Janeti yetu u vifo.

Kufotea kwa mafili :- Mwandishi wa kitabu hiki amewera kumonesta padhijanes ambapo alipewela kufanya mafauli katika mandhari takam' gani kwa sababu furaha hadi kopo alianzishwa mafuse ambaye ni manyo oyoje wakali wotempi pia aliswera kwa mwanilori hata kurenye Janeti yetu yayo.

Suala la njasti :- Mwandishi wa kitabu hiki amewera kumonesta kibunda, salim am bago furaha alipo tifiki walii wera kijigia hadi ndani ya uhe mafili wa malehemu na kureza kufuta oretha ambapo alipeweli amewera. Hata kurenye Janeti yayo.

Njia chini na kitabu hiki tunao na kuburu cha "Kilicatu" kificho andikwa na Medical Aid Foundation. Suala la Kufotea mafili

Mwandiishi anewera kumuneha joto, chago, mwe
lami pa Jumba ambapo walikuwa niwana kuzi
wa daka la ifta na walikuwa wakifita njiani
wana enda kuangalia picha za ujuzi hadi zika
saba kisha ~~mwali~~ kutaka kufanya mapenzi-
bila kusita hili. Hata kwenye jani tetu yapo.

Suala la mapenzi katika unii udogo:- Mwa
ndishi wa kusita hili anewera kumuneha
joto ambapo ali kuna aktifitaa na mke wa
mkuu na joto aktifitaa na unii udogo sana.
Hata kwenye jani tetu kopo.

Suala la mapenzi na udogo:- Mwandiishi a
newera kumuneha kuna mapenzi katika watu in
watu walifiti bila kusongezeka ntu nusingitue na
kibita jis hadi ambaro miti anewera aka om
sha ushrio kisha kibita jani i hata kwenye jani
yapo.

Kwa ujumla hapa ni mandhari yaliyoz
buza dhana ya mapenzi machungu habika jani in
kwa sababu hata baba aki na joto ali gome habu
na mazuri kasiyo gametikwa.

Kielelezo Na. 12.2: Sampuli ya sehemu ya majibu yasiyo sahihi
katika swali la 12.

Katika Kielelezo Na. 12.2, mtahiniwa alijibu kinyume na matakwa
ya swali kwani alielezea dhamira mbalimbali katika tamthiliya ya
“Kilio Chetu” na “Orodha.” Mtahiniwa hakuelezea mandhari yoyote
iliyotumika katika tamthiliya hizo, hivyo kupata alama hafifu.

3.0 UCHAMBUZI WA UFAULU WA WATAHINIWA KATIKA MADA

Mtihani wa somo la Kiswahili ulikuwa na maswali 12 yaliyotahiniwa kutoka mada sita ambazo ni *Ufahamu*, *Matumizi ya Sarufi*, *Utumizi wa Lugha*, *Uandishi*, *Maendeleo ya Kiswahili* na *Fasihi*. Uchambuzi wa ufaulu wa watahiniwa katika mada mbalimbali unaonesha kuwa, watahiniwa walifaalu katika mada zote zilizotahiniwa mwaka 2021 ambapo mada nne zilikuwa na ufaulu wa kiwango kizuri na mada mbili kiwango cha wastani. Kiwango kizuri zaidi kilikuwa katika mada ya *Uandishi* (93.87%) iliyotahiniwa katika swali la 8 na kufuatiwa na mada mchanganyiko (93.16%) katika swala la 1, *Ufahamu* (75.68%) katika swali la 7, *Fasihi* (67.59%) katika swali la 9, 10, 11 na 12 na *Sarufi* (65.35%) katika swali la 2, 3 na 6. Aidha, mada zilizokuwa na kiwango cha wastani cha ufaulu ni *Maendeleo ya Kiswahili* (49.74%) iliyotahiniwa katika swali la 4 na *Utumizi wa Lugha* (40.08%) iliyotahiniwa katika swali la 5.

Takwimu za ufaulu zinaonesha kuwa, katika mtihani huu kulikuwa na mada ambazo kiwango chake cha ufaulu kilishuka ikilinganishwa na mwaka 2020. Mada hizo ni pamoja na *Uandishi* iliyopungua kidogo kwa asilimia 0.93 kutoka 94.8% hadi 93.87%, *Fasihi* asilimia 24.01 kutoka 91.6% hadi 67.59% *Maendeleo ya Kiswahili* asilimia 20.56 kutoka 70.3% hadi 49.74% na *Utumizi wa Lugha* asilimia 50.12 kutoka 90.2% hadi 40.08%.

Ufaulu wa watahiniwa ulithibitika kupanda katika mada mbili yaani *Ufahamu* na *Sarufi* pamoja na *Mada Mchanganyiko* ambazo zilikuwa na ongezeko kubwa la asilimia 31.38, 25.95 na 20.26 mtawalia. Mwaka 2020, mada ya *Ufahamu* ilikuwa na ufaulu wa asilimia 43.3, *Sarufi* (33.6%) na *Mada Mchanganyiko* ilikuwa na ufaulu wa asilimia 72.90. Aidha, mada za *Ufahamu* na *Sarufi* zilionekana kupiga hatua kubwa zaidi yaani kutoka kiwango cha wastani hadi kiwango kizuri cha ufaulu.

Wastani wa ufaulu wa watahiniwa katika mada zote kwa mwaka 2021 ni asilimia 65.39, kiwango hiki ni cha chini kwa asilimia 6.52 ikilinganishwa na mwaka 2020 ambapo wastani wa ufaulu wa mada ulikuwa asilimia 71.9. Kwa ujumla, ufaulu wa watahiniwa kwa mwaka 2021 unaonesha kuwa, baadhi ya

watahiniwa hawakuwa na maarifa ya kutosha kuhusu mada mbalimbali zilizotahiniwa hivyo walikuwa na ufaulu wa wastani maswali mengi.

Hata hivyo, mada zilizokuwa na kiwango cha chini cha ufaulu kwa mwaka 2021 zilikuwa ni *Maendeleo ya Kiswahili* na *Utumizi wa Lugh* kutokana na watahiniwa wengi kukosa maarifa mahsusni kuhusu mada ndogo za *Kukua na Kuenea kwa Kiswahili baada ya uhuru* na *Utata katika Tungo* mtawalia. Watahiniwa hao walishindwa kutoa hoja madhubuti zinazofafanua namna ya kukilinda Kiswahili ili kisitoweke (*Maendeleo ya Kiswahili*) na kushindwa kubainisha maana mbili katika tungo tata na kueleza sababu za utata huo (*Utumizi wa Lugh*). Vilevile, baadhi ya watahiniwa walionesha kukosa umahiri wa kutumia kamusi hivyo kushindwa kueleza jinsi picha na michoro inavyomsaidia mtumiaji wa kamusi.

Kwa ujumla, mada zilizokuwa na ufaulu wa kiwango cha wastani *Maendeleo ya Kiswahili* na *Utumizi wa Lugh* pamoja na maswali yaliyokuwa na kiwango hafifu hususani yaliyohusu *uchambuzi wa tamthiliya teule* na *utata katika tungo*. Hivyo, jitihada zaidi zinahitajika katika ufundishaji na ujifunzaji ili kuwajengea wanafunzi umahiri wa kuelewa mada zote za somo la Kiswahili kwa ufasaha. Ufaulu wa watahiniwa katika mada mbalimbali kwa mwaka 2021 umeainishwa katika **Kiambatisho A.** Aidha, ulinganifu wa viwango vya ufaulu wa watahiniwa katika mada kwa mwaka 2020 na 2021 umeainishwa katika **Kiambatisho B.**

4.0 HITIMISHO

Kwa ujumla Mtihani wa somo la Kiswahili mwaka 2021 ulizingatia Muhtasari wa somo la Kiswahili na maswali yote yalihusisha ngazi zote za majazi ya utambuzi yaani *kukumbuka, kuelewa, kutumia, kuchambua, kutathmini na kuunda*. Kiwango cha ufaulu kilikuwa kizuri ambapo asilimia 95.58 ya watahiniwa walifaalu.

Uchambuzi umebainisha changamoto mbalimbali ambazo hazina budi kutatuliwa kama vile; kutofuatwa kwa maelekezo ya swalii na uelewa mdogo wa baadhi ya mada hususani mada ya *Maendeleo ya Kiswahili* na *Utumizi wa Lugh*. Ili kuinua zaidi kiwango cha kufaulu kwa mada zote katika mtihani wa

Kidato cha Nne, mikakati mbalimbali inahitajika katika mchakato mzima wa ufundishaji na ujifunzaji ili kuwawezesha watahiniwa kupata ujuzi wa kutumia lugha kwa ufasaha na kukuza/kueneza lugha ya Kiswahili ndani na nje ya Tanzania hasa ikizingatiwa kuwa Lugha ya Kiswahili inayo hadhi kubwa Kitaifa na Kimataifa, hivyo, sharti ifahamike na kutumika ipasavyo.

Hata hivyo, uchambuzi huu unaonesha kuwa, zipo mada zinazohitaji jitihada za dhati katika ufundishaji na ujifunzaji. Hii ni kwa sababu kiwango cha ufaulu wa watahiniwa katika mada chache umeonekana kuwa na changamoto hususan kwa maswali yaliyohitaji umahiri wa juu wa kufikiri wa mtahiniwa. Hivyo, mada za *Maendeleo ya Kiswahili*, *Utata katika Tungo*, *Matumizi ya Kamusi* na *Uhakiki wa kazi za Kifasihi* zinapaswa kutiliwa mkazo ili ziwe na ufaulu mzuri wakati ujao. Licha ya mada hizo kuwa na ufaulu wa wastani, mada ya *Utumizi wa Lughya* (40.08%) imekuwa na ufaulu wa chini zaidi kwa mwaka 2021 kwani ufaulu umeshuka kwa asilimia 50.12 ikilinganishwa na mwaka 2020 ambapo ufaulu ulikuwa wa asilimia 90.2.

Mwisho, taarifa hii itasaidia kuinua zaidi kiwango cha ufaulu wa watahiniwa katika somo la Kiswahili na kutatua changamoto kwa walimu na wanafunzi katika ufundishaji na ujifunzaji wa mada mbalimbali. Pia, taarifa hii itawafanya walimu na wanafunzi kuyaelewa makosa mbalimbali yanayofanya ufaulu kuwa wa kiwango cha wastani ili kuweza kufanya maboresho katika mfumo mzima wa ufundishaji na ujifunzaji kwa lengo la kuinua kiwango cha ufaulu kwa kipindi kijacho.

5.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

Ili kuboresha kiwango cha ufaulu katika somo la Kiswahili hususani kwa mada zilizokuwa na kiwango cha wastani cha ufaulu yaani *Maendeleo ya Kiswahili* na *Utumizi wa Lughya* inashauriwa:

- (a) ufundishaji na ujifunzaji wa mada ya *Utumizi wa Lughya* uzingatie zaidi matumizi ya mbinu shirikishi na kutoa mazoezi ya kutosha kuhusu matumizi ya lugha katika miktadha mbalimbali.
- (b) wanafunzi waongozwe kutumia majadiliano, chati ya visawe, ramani ya mzagao wa wabantu na chati ya ruwaza za miundo ya Kiswahili na lugha

za kibantu, ili kubaini uhusiano uliopo kati ya lugha ya Kiswahili na lugha za kibantu katika mada ya *Maendeleo ya Kiswahili*.

- (c) Walimu watumie njia ya maswali na majibu na vielelezo vya kufundishia (zana za kufundishia) zinazopatikana katika mazingira halisi. Aidha, mada zote zifundishwe kwa vitendo ili kuongeza uelewa kwa wanafunzi kwa kulinganisha anachofundishwa na uhalisia wake.
- (d) Walimu wawape wanafunzi mazoezi ya kutosha wakati wa kujifunza na kuwapa mrejesho mapema. Hii itasaidia kubaini na kuondoa udhaifu katika maeneo ambayo wanafunzi hawakuelewa vizuri mada husika.
- (e) Walimu wasisitize wanafunzi kusoma vitabu vya kiada hususan vya *fasihi teule*, vitabu vya ziada na matini mbalimbali za kifasihi ili kuwajengea umahiri katika kuelewa dhana mbalimbali za kisarufi na kifasihi.
- (f) Walimu wawaongoze wanafunzi kutumia mbinu ya ziara na kufanya utafiti/kazimradi ili kubaini matumizi stahiki ya lugha ya Kiswahili katika maeneo maalum na kuwajengea uwezo wa kutumia lugha kulingana na muktadha.
- (g) Waalimu wawafundishe wanafunzi jinsi ya kuhakiki kazi mbalimbali za fasihi. Wawaongoze wanafunzi kuchambua kazi hizo wenyewe badala ya kusoma tahakiki pekee.

VIAMBATISHO

KIAMBATISHO A: UFAULU WA WATAHINIWA KATIKA MADA MWAKA 2021

Na.	Mada	Ufaulu kwa kila Swalii		Wastani wa Ufaulu (%)	Maoni
		Na. ya Swalii	% ya Ufaulu (alama 30 ⁺)		
1.	<i>Uandishi</i>	8	93.87	93.87	Vizuri
2.	<i>Sarufi, Utumizi wa Lugha, Uandishi na Fasihi kwa Ujumla (Swali la Kuchagua)</i>	1	93.16	93.16	Vizuri
3.	<i>Ufahamu</i>	7	75.68	75.68	Wastani
4.	<i>Fasihi</i>	9	84.67	67.59	Vizuri
		10	92.22		
		11	29.54		
		12	63.93		
5.	<i>Sarufi</i>	2	79.61	65.35	Vizuri
		3	91.57		
		6	24.86		
6.	<i>Maendeleo ya Kiswahili</i>	4	49.74	49.74	Wastani
7.	<i>Utumizi wa Lugha</i>	5	40.08	40.08	Wastani

**KIAMBATISHO B: ULINGANIFU WA UFAULU KATIKA MADA
MWAKA 2020 & 2021**

